

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

PANDEMIYA ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ İAŞƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ
YARANMIŞ ZİYANIN UÇOTU VƏ ONUN ARADAN QALDIRILMASI
YOLLARI (KONKRET BİR ŞADLIQ EVİNİN TİMSALINDA)
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Məmmədli Leyla Salman

BAKİ - 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

_____ **2022** _____ **-ci il**

PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ İAŞƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ
YARANMIŞ ZİYANIN UÇOTU VƏ ONUN ARADAN QALDIRILMASI
YOLLARI (KONKRET BİR ŞADLIQ EVİNİN TİMSALINDA)

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060402 - Mühəsibat uçotu və audit

İxtisaslaşma: Xidmət sferasında mühəsibat uçotu və audit

Qrup: 426

Magistrant:
Məmmədli Leyla Salman qızı

_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.f.d., dos. Salahov Ənvər Sadıq oğlu

_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKI - 2022

Elm andı

Mən, Məmmədli Leyla Salman qızı and içirəm ki, “Pandemiya şəraitində ictimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotu və onun aradan qaldırılması yolları (Konkret bir şadlıq evinin təmsalında)” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normaları və istinad qaydalarına tamamilə riayət edərək və istifadə etdiyim mənbələrin hamısını ədəbiyyat siyahısında əks etdirərək yazmışam.

PANDEMIYA ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ İAŞƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ YARANMIŞ ZIYANIN UÇOTU VƏ ONUN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI (KONKRET BİR ŞADLIQ EVİNİN TİMSALINDA)

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: COVID-19 qlobal iqtisadiyyata, habelə ictimai həyatın bütün sahələrinə mühüm dərəcədə təsir göstərmişdir. Belə sahələrdən biri də ictimai iaşə müəssisələridir ki, tədqiqat da pandemiya səbəbindən həmin sahədə yaranmış iqtisadi problemlərə həsr olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsədi: Pandemiya şəraitində ictimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotu və onun aradan qaldırılması yolları araşdırıb problemin həlli üçün elmi əsaslandırılmış təkliflər işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Bu tədqiqat zamanı aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir: müqayisə, analiz və sintez, deduksiya və induksiya, statistik analiz metodu, əmsallar metodu, qrafik metod, habelə strateji analiz və strategiyanın hazırlanmasının xüsusi metod və üsulları və s.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın məlumat bazası Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin statistik materiallarından, müxtəlif elmi nəşrlərdən, rəsmi saytlardan və s.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Pandemiyanın gedişatının qeyri müəyyənliyi və bunun ictimai iaşə obyektlərinə olan təsiridir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Dissertasiyanın elmi yeniliyi aşağıda verilmişdir:

- ictimai iaşə müəssisələrində aktivlərin, kapitalın və öhdəliklərin uçotunun müxtəlif aspektləri öyrənilmiş, mövcud metodiki və praktiki çatışmazlıqlar müəyyən edilmiş, onların aradan qaldırılması ilə bağlı təkliflər təsdiq edilmişdir;

- ictimai iaşə müəssisələrində gəlir və xərclərin sintetik uçotu metodologiyasının hərtərəfli təhlili aparılmış, onun uyğunsuzluqları və çatışmazlıqları aşkar edilmişdir.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: İşin praktiki əhəmiyyəti, burada qeyd olunan nəzəri, metodiki və praktiki nöqsanların aradan qaldırılması üçün irəli sürülən konkret təkliflər gələcəkdə ictimai iaşə müəssisələrində uçot sisteminin təkmilləşdirilməsinə, ictimai iaşə obyektlərində faydalı məlumatların çevik və obyektiv idarə olunmasına kömək edəcək.

Açar sözlər: COVID-19, pandemiya, uçot-hesabat.

ACCOUNTING FOR DAMAGE CAUSED IN PUBLIC CATERING ESTABLISHMENTS IN THE CONDITIONS OF A PANDEMY AND WAYS TO ELIMINATE IT

SUMMARY

The actuality of the subject: The COVID-19 pandemic has had a significant impact on the global economy and all spheres of public life. One of such areas is public catering, and the study is devoted to the economic problems in this area caused by the pandemic.

Purpose of the research: is to record the damage caused to public catering establishments during the pandemic and to study ways to eliminate it and to develop scientifically based proposals to solve the problem.

Used research methods: The following methods were used in this study: comparison, analysis and synthesis, deduction and induction, statistical analysis method, coefficient method, graph method, as well as special methods and techniques of strategic analysis and strategy development, etc.

The information base of the research: The research database is based on statistical materials of the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan, the Ministry of Finance of the Republic of Azerbaijan, various scientific publications, official websites, etc.

Restrictions of research: The uncertainty of the pandemic and its impact on public catering facilities.

The novelty and practical results of investigation: The scientific novelty of the dissertation is given below:

- various aspects of the accounting of assets, capital and liabilities in public catering establishments were studied, the existing methodological and practical shortcomings were identified, and proposals for their elimination were substantiated;

- The methodology of synthetic accounting of income and expenses in public catering establishments was widely analyzed, its inconsistencies and shortcomings were revealed.

Scientific-practical significance of results: The practical significance of the work is that the concrete proposals put forward and substantiated to eliminate the theoretical, methodological and practical shortcomings identified here are aimed at improving the accounting system in public catering establishments, flexible and objective management decisions in public catering establishments. Its use in the formation of useful information will help closely.

Keywords: COVID-19, pandemic, accounting.

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AR Azərbaycan respublikası

ARDNF Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	8
I FƏSİL. PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ İAŞƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ ZİYANIN YARANMASI MEXANİZMİ VƏ ONUN UÇOTUNUN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI.....	11
1.1. İctimai iaşə müəssisələrində təsərrüfat fəaliyyətinin xarakteristik xüsusiyyətləri və pandemiya şəraitinin ona təsiri.....	11
1.2. İctimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotunun normativ və hüquqi əsasları.....	22
1.3. İctimai iaşə müəssisələrində ziyanın yaranması mexanizmi və qiymətləndirilməsi məsələləri.....	23
II FƏSİL. PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ İAŞƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ YARANMIŞ ZİYANIN UÇOTUNUN MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	26
2.1. İctimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotu üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti və sənədləşdirilməsi.....	26
2.2. Pandemiya şəraitində ictimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın sintetik və analitik uçotu.....	34
2.3. İctimai iaşə müəssisələrində ziyanın idarəetmə uçotu aspektləri.....	47
III FƏSİL. PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ İAŞƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ YARANMIŞ ZİYANIN UÇOTUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ ONUN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI	57
3.1. İctimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotunun maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi.....	57
3.2. Elektron mühasibat uçotu şəraitində ictimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotunun təkmilləşdirilməsi.....	60
3.3. Pandemiya şəraitində ictimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın aradan qaldırılması yolları.....	65
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	69
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	71
Cədvəllərin siyahısı.....	75

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: COVID-19 pandemiyası qlobal iqtisadiyyata və ictimai həyatın bütün sahələrinə ciddi mənada təsir göstərmişdir. Pandemiya həm də gəlirlərdə və əmək bazarının strukturunda əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olub.

COVID-19 pandemiyasının vəziyyəti qlobal və ağır tənəzzülə səbəb olmuşdur. Pandemiyanın nəticələri və bəşər sivilizasiyasını necə dəyişəcəyi əvvəlcədən bilinməsə də, təhlükə sosial-iqtisadi sektorları ardınca dünyanın bir çox yerlərində iqtisadi tənəzzülə, itkilərə və bir çox problemlərə səbəb olub. COVID-19-un sürətlə yayılması dünyada iqtisadi proseslərin gedişatını və şərtlərini dəyişdirərək yeni çağırışlar və reallıqları üzə çıxarıb. Tarixin 20 ilə 50 milyon arasında insanın ölümünə səbəb olan ən pis pandemiyalardan ikisi olan ispan qripi və vəba koronavirus pandemiyası qədər iqtisadiyyata zərər vurmayıb. Digər tərəfdən, beynəlxalq təşkilatların proqnozlarına görə, qlobal miqyas və COVID-19 pandemiyasının uzunmüddətli təsirləri onu digər pandemiyalardan fərqləndirir. Hələ pandemiya əvvəl iqtisadi artıma aşağıdakı amillər mənfi təsir göstərmiş və bu da öz növbəsində böhranı daha da gücləndirmişdir: - innovasiya boşluqları, yəni texnoloji strukturlarda dəyişikliklər (köhnə texnologiya imkanlarının tükənməsi və yeni texnologiyaların gecikdirilməsi);

- dünyanın iki ən böyük iqtisadiyyatı olan ABŞ və Çin arasında uzun müddətdir davam edən ticarət mübahisəsi;

- qadağa;

- reshoring (məhsul istehsalının şirkətin mənşə ölkəsinə qaytarılması prosesi) - beynəlxalq əmək bölgüsünün islahatı;

- inkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatlarında kredit artımı;

- təbii və ekoloji problemlərin artması;

- dünya bazarında neftin qiymətinin aşağı düşməsi tendensiyası.

Belə ki, qlobal ticarətin əvvəlki illərdən kəskin azalması, pandemiya nəticəsində iş yerlərinin itirilməsi, ixtisarlar və maliyyə bazarlarındakı qeyri-

müəyyənliklər iqtisadi fəallığa mənfi təsir göstərib. Bütün bunlar seçilmiş magistr dissertasiyasının mövzusunun aktuallığını təsdiq edir və bu mövzunun seçilməsini müəyyən edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: İqtisadiyyatın bütün sektorlarında olduğu kimi, ictimai iaşə sahəsində də maliyyə və idarəetmə qərarlarının qəbulu üçün lazım olan məlumatlar ilk növbədə mühasibat uçotu və hesabat vasitəsilə formalaşır. Buna görə də uçot və hesabat sisteminin nəzəri-metodoloji və praktiki aspektlərinin, prinsip və qaydalarının işlənilib hazırlanması mühasibat uçotu elminin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biridir.

Bütün bu məsələlərin təhlilində yerli alimlərdən Rzayev Q.R, Sadıqov Ə.A., Salahov Ə.S., Mehdiyev V.M., Səbzəliyev S.M., Hacıyev R.M. və başqalarının araşdırmaları olmuşdur. Rus alimlərindən Ageeva Ю.Б., Ageeva A.Б., Адаме Р., Алборов Р.А., Хоружий Л.И., Концевая С.М. və başqalarının adını qeyd etmək mümkündür.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Pandemiya şəraitində ictimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotu və onun aradan qaldırılması yollarının araşdırılmasından və problemin həlli üçün elmi əsaslandırılmış təkliflərin işlənilib hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Dissertasiya işinin obyektı pandemiya dövründə ictimai iaşə müəssisələrinə dəymiş ziyanın uçotunu aparmaqdır.

Tədqiqat metodları: Bu tədqiqat zamanı aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir: müqayisə, analiz və sintez, deduksiya və induksiya, statistik analiz metodu, əmsallar metodu, qrafik metod, habelə strateji analiz və strategiyanın hazırlanmasının xüsusi metod və üsulları və s.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın məlumat bazası Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin materiallarından, müxtəlif elmi nəşrlərdən, rəsmi saytlardan və s. ibarətdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Pandemiyanın gedişatının qeyri müəyyənliyi və

bunun ictimai iaşə obyektlərinə olan təsiridir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Dissertasiyanın elmi yeniliyi aşağıda verilmişdir:

- aktivlərin, kapitalın və öhdəliklərin uçotunun müxtəlif aspektləri öyrənilmiş, mövcud metodiki və praktiki çatışmazlıqlar müəyyən edilmiş, onların aradan qaldırılması ilə bağlı təkliflər təsdiq edilmişdir;

- gəlir və xərclərin sintetik uçotu metodologiyasının hərtərəfli təhlili aparılmış, onun uyğunsuzluqları və çatışmazlıqları aşkar edilmişdir;

- əsas və digər əməliyyat fəaliyyətinin uçotunun aparılması metodologiyasının təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər irəli sürülmüş və əsaslandırılmışdır;

- maliyyə vəziyyəti və maliyyə nəticələri haqqında hesabatın məzmunu, tərkibi və strukturu təhlil edilmiş, çatışmazlıqlar göstərilmişdir;

- maliyyə hesabatının məzmunu və quruluşunun yaxşılaşdırılmasına dair bir sıra təkliflər irəli sürülmüşdür.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: İşin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burda aşkar olunmuş nəzəri-metodoloji və praktiki xarakterli çatışmazlıqların aradan qaldırılması üzrə irəli sürülmüş və əsaslandırılmış konkret təkliflər gələcəkdə ictimai iaşə müəssisələrində uçot sisteminin yaxşılaşdırılmasına, ictimai iaşə müəssisələrində çevik və obyektiv idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün faydalı informasiyaların formalaşdırılmasında istifadə ediləcəkdir.

I FƏSİL. PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ İAŞƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ ZİYANIN YARANMASI MEXANİZMİ VƏ ONUN UÇOTUNUN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İctimai iaşə müəssisələrində təsərrüfat fəaliyyətinin xarakteristik xüsusiyyətləri və pandemiya şəraitinin ona təsiri

Müasir dövrdə ictimai iaşə fəaliyyəti - xidmət təqdim edilən obyektin ərazisində və yaxud səyyar formada istehlak məqsədi ilə hazırlanmış olan (bişirilmiş) qida (yeyinti) məhsullarının istehlakçıya təqdim olunması ilə bağlı olan sahibkarlıq fəaliyyəti adlanır(<https://www.muhasib.az/meqale.php?id=35>).

Artıq bildiyiniz kimi, hər bir müəssisə fəaliyyət sahələrinə əsasən şərti olaraq ticarət, istehsal və xidmət sahələrinə ayrılırlar. Bu halda aşağıdakılardan hansı ictimai iaşə biznesinə daxildir?

Bir qayda olaraq, ictimai iaşə müəssisələri ticarət istiqamətinə daxildir. Lakin iaşə obyektləri bəzən ticarət, istehsal və xidmət fəaliyyəti ilə məşğul olduqlarından belə deyil. Məsəl üçün, restoran toyuq, kartof, turşu, yaşıl noxud, mayonez, smetan və yumurta almışdır. Restoranın almış olduğu bu malları pərakəndə olaraq ticarətlə məşğul olan müəssisə kimi satmır. Əldə olunan bu mallardan yeni satış üçün tam yeni məhsul olan - Paytaxt salatı hazırlayırlar. Hazırlanan yeni məhsul mağazalarda olduğu şəkildə satılmır, istehlakçılar bu məhsulu restoranlarda əyləşib yeyə bilirlər. Bundan ötrü restoranda məxsusi otaq, qab-qacaq, masa və stullar vardır. Bundan başqa burda rəqs meydançası, canlı musiqi, əlavə əyləndirici proqramlar da ola bilər.

Beləliklə, ictimai iaşə müəssisəsinin pərakəndə ticarət müəssisəsindən fərqi əsas ondan ibarətdir ki, ticarətdən başqa onlarda daxili istehsal prosesi, satış və başqa xidmətlərdə ola bilər. Məhz bu səbəbdəndə, ictimai iaşə müəssisəsində uçotun dəqiq və keyfiyyətli aparıla bilməsi üçün burda olan bütün texnoloji və iqtisadi prosesləri yaxşı bilmək gərəkdir.

Beləliklə, yuxarıda qeyd etmiş olduğumuz kimi, ictimai iaşə müəssisəsi özündə bir neçə dənə fəaliyyəti tam birləşdirə bilər.

(<https://www.muhasib.az/meqale.php?id=35>):

- istehsalat;
- hazırlanmış olan (bişirilmiş) qida (yeyinti) məhsullarının istehlakçıya təqdim olunması və
- məhsulların satışını

Bununla bərabər, ictimai iaşə sahəsi daxilində qiymət qoyma prosesində çox mürəkkəb bir işdir.

Bu dissertasiya işində çalışacağıq ki, ictimai iaşə müəssisələrində vergi və mühasibat uçotunun həyata keçirilməsinin xüsusiyyətlərini tədqiq edək.

İctimai iaşə fəaliyyəti prosesinin təşkil olunması qaydaları.

Ölçüsündən asılı olmayaraq hər bir təşkilat problemsiz işləməsi və qarşıya qoyduğu vizyon, məqsəd və vəzifələri yerinə yetirməsi üçün öz idarəetmə konsepsiyalarını işləyib hazırlamış və həyata keçirmişdir. Beləliklə, dörd fərqli sahəyə bölünən idarəetmənin əsas funksiyaları ona təşkilat üçün strateji, taktiki və əməliyyat qərarlarını qəbul etməyə imkan verir. İdarəetmənin dörd funksiyası bunlardır: planlaşdırma, təşkil etmə, istiqamətləndirmə və nəzarət.

Planlaşdırma:

Planlaşdırma idarəetmənin bütün funksiyalarının əsas sahəsidir. Bu, digər üç sahənin üzərində qurulmalı olan təməldir. Planlaşdırma rəhbərlikdən şirkətin hazırda harada olduğunu və gələcəkdə harada olmaq istədiyini qiymətləndirməyi tələb edir. Buradan şirkətin məqsəd və məqsədlərinə çatmaq üçün müvafiq fəaliyyət kursu müəyyən edilir və həyata keçirilir.

Planlaşdırma prosesi davam edir. İdarə olunmayan, şirkətə həm müsbət, həm də mənfi təsir göstərən xarici amillər var. Şəraitdən asılı olaraq, bu xarici amillər

şirkətin müəyyən məqsədlərə nail olmaq üçün öz fəaliyyət kursunu tənzimləməsinə səbəb ola bilər. Buna strateji planlaşdırma deyilir.

Strateji planlaşdırma zamanı rəhbərlik şirkətə təsir edən və təsir edən bilən daxili və xarici amilləri, həmçinin məqsəd və məqsədləri təhlil edir. Oradan şirkətin güclü, zəif tərəflərini, imkanlarını və təhlükələrini müəyyən edirlər. Rəhbərliyin bunu effektiv şəkildə həyata keçirməsi üçün o, realist və hərtərəfli olmalıdır.

Təşkilat:

Təşkilatlanma idarəetmənin ikinci funksiyasıdır. Rəhbərlik planlaşdırma prosesində müəyyən etdiyi hərəkət kursunu həyata keçirmək üçün bütün resurslarını təşkil etməlidir. Təşkilatlanma prosesi vasitəsilə rəhbərlik daxili təşkilati strukturu müəyyən edəcək; əlaqələr qurmaq və saxlamaq, habelə zəruri resursları ayırmaq.

Daxili strukturu müəyyən edərkən, rəhbərlik müxtəlif bölmələrə və ya şöbələrə, işçilərin koordinasiyasına və lazımı vəzifələrin həlli və şirkət daxilində məlumatların verilməsinin ən yaxşı yolunun hansı olduğuna baxmalıdır. Rəhbərlik daha sonra görülməli olan işləri bölüşdürəcək, müvafiq şöbələri müəyyənləşdirəcək, səlahiyyət və məsuliyyətləri təhvil verəcək.

Rejissorluq:

İdarəetmənin üçüncü funksiyası istiqamətləndirmədir. Rəhbərlik yönləndirmə vasitəsi ilə şirkətin məqsədlərinə çatmaqda işçilərin davranışlarına təsir göstərə və onlara nəzarət edə, həmçinin şəxsi və ya karyera məqsədlərinə çatmaqda onlara kömək edə bilər. Bu təsir motivasiya, ünsiyyət, şöbə dinamikası və şöbə rəhbərliyi vasitəsilə əldə edilə bilər.

Yüksək motivasiyaya malik olan işçilər, ümumiyyətlə, öz iş performanslarında üstün və kənara çıxırlar və bununla da şirkətin məqsədlərinə çatmasında mühüm rol oynayırlar. Bu səbəbdən menecerlər işçilərini həvəsləndirməyə çox diqqət yetirirlər. Onlar iş performansına əsaslanan və işçilərin ehtiyaclarına yönəlmiş mükafat və həvəsləndirici proqramlar hazırlayırlar.

Effektiv ünsiyyət məhsuldar iş mühitinin qorunmasında, müsbət şəxsiyyətlərə münasibətlərin qurulmasında və problemlərin həllində çox vacibdir. Ünsiyyət prosesini başa düşmək və təkmilləşdirməyə ehtiyacı olan sahələr üzərində işləmək menecerlərə daha effektiv ünsiyyətçi olmağa kömək edir. Təkmilləşdirməyə ehtiyacı olan sahələri tapmağın ən yaxşı yolu vaxtaşırı özlərindən və başqalarından nə qədər yaxşı olduqlarını soruşmaqdır.

Nəzarət:

Nəzarət idarəetmənin dörd funksiyasından sonuncusudur. Bu, şirkətin məqsədlərinə əsaslanan performans standartlarının yaradılmasını və faktiki iş performansının qiymətləndirilməsini və hesabatını əhatə edir. Rəhbərlik bunların hər ikisini yerinə yetirdikdən sonra, hər hansı zəruri düzəldici və ya profilaktik tədbiri müəyyən etmək üçün ikisini müqayisə etməlidir.

Rəhbərlik performans problemlərini həll etmək üçün standartları aşağı salmamalıdır. Əksinə, problemi olan işçi və ya şöbəyə birbaşa müraciət etməlidirlər. Əksinə, məhdud resurslar və ya digər xarici amillər standartların əldə edilməsini qadağan edərsə, rəhbərlik lazım gəldikdə standartları aşağı salmalıdır.

Nəzarət prosesi, digər üçdə olduğu kimi, davam edir. Nəzarət vasitəsilə rəhbərlik hər hansı potensial problemləri müəyyən edə və lazımı qabaqlayıcı tədbirlər görə bilir. Rəhbərlik həmçinin düzəldici tədbirlər vasitəsilə həll edilməli olan hər hansı inkişaf edən problemləri müəyyən edə bilir.

İdarəetmənin uğurlu hesab edilməsi üçün o, təşkilatın məqsəd və məqsədlərinə çatmalıdır. Bu, idarəetmənin dörd funksiyasının hər birində yaradıcı problemlərin həllini tələb edir. Bundan əlavə, müvəffəqiyyət idarəetmənin həm təsirli, həm də səmərəli olmasını tələb edir. Buna görə də, o, təkcə bu məqsəd və vəzifələri yerinə yetirməli deyil, həm də bunu həyata keçirmənin dəyəri şirkət üçün sərfəli olacaq şəkildə etməlidir.

İctimai iaşə sektoru daxilində fəaliyyətin təşkili qaydaları (İctimai iaşə sahəsində vergi məqsədləri üçün gəlir və xərclərin uçotu qaydalarının və Vergi üzrə

gəlir və xərclərin uçotu qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında) əsas məqamları vurğulayaq. Respublika Prezidentinin Fərmanı, <http://www.e-qanun.az/franework/35295>):

Mühasibat uçotunun həyata keçirilməsi üçün ilkin sənədlər toplusu.

İctimai iaşə ilə məşğul olan müəssisələrdə uçotun həyata keçirilməsi bu sahəyə daxil olan xüsusiyyətləri dərinlən və tam bilməyi tələb edir. Bu yönümdə uçotun xüsusiyyət və mürəkkəbliyinə müvafiq əməliyyatların məxsusi sənədləşdirilməsi tələb edilir.

İctimai iaşə ilə məşğul olan müəssisələrdə həm məxsusi, ancaq bu sahəyə daxil olan, həm də ki, başqa sahələrdə də istifadə olunan ümumi sənəd forma nümunələrindən istifadə olunur, məsəl üçün, kassa mədaxil orderi və yaxud qaimə-faktura və sair.

19.04.2017-ci il tarixində ictimai iaşə fəaliyyəti yönümdə vergitutma məqsədlərindən ötrü gəlir və xərclərin uçotunun həyata keçirilməsi Qaydası və 30.06.2017-ci il tarixində ictimai iaşələrdə və pərakəndə ticarət müəssisələrində fəaliyyəti yönündə istifadə olunacaq ciddi hesabat blankı formaları təsdiq olunmuşdur (http://lib.bbu.edu.az/read.php?item_type=lecture&file_type=pdf&file=166).

Qeyd edilənlərdən aydın olduğu kimi, vergi uçotunun həyata keçirilməsi üçün bu yönümdə artıq məxsusi qayda və ciddi hesabat blankı formaları təsdiq olunmuşdur. Bundan əlavə bu sahədə mühasibat uçotuna daxil olan sənədlərdə var. İndi isə onları nəzərdən keçirək:

Vergi və mühasibat uçotunun həyata keçirilməsi üçün ictimai iaşə ilə məşğul olan müəssisələrdə aşağıdakı ilkin sənəd formaları istifadə olunur:

Ciddi hesab olmayan ilkin sənədlər hesabat blankları.

İctimai iaşə məhsulunun texnoloji xəritəsi - ictimai iaşə ilə məşğul olan müəssisələrdə əsas sənədlərdən biri hesab olunur. Reseptlərin toplusuna əsasən xörək və yaxud yeni hazırlanmış olan kulinariya məhsullarının, xəmir çörək-bulka və qənnadı məmulatlarının hazırlanmasında istifadə edilən xammalların

keyfiyyətinə olan tələbləri, hazır xörəklərin və yarımfabrikat çıxış miqdarını, istehsalat prosesində texnoloji gedişatın təsvirini, məhsulun keyfiyyət və təhlükəsizlik göstərici, realizasiya və saxlanılması qaydalarını, eləcə də ictimai iaşə məhsullarının enerji və qida dəyərini öz daxilində ehtiva edən texniki sənəddir. Texnoloji xəritə müəssisənin Baş aşpazının imzası ilə təsdiq edilir.

Kalkulyasiya vərəqləri - ictimai iaşə ilə məşğul olan müəssisələrdə əsas sənədlərdən biri hesab olunur və məhsulun (xörəyin) texnoloji xəritəsi daxilində hər bir məhsul və xörək üçün tərtib olunur. Kalkulyasiyanın vərəqləri müəssisənin rəhbəri tərəfindən təsdiqlənir.

Menu, çeşidin siyahısı - obyektin istehlakçılara(alıcılara) təqdim etmiş olduğu xörək, məhsul və xidmətləri haqqında məlumat olur, xörəklərin daxili (əsas inqrideyent və çəkisi göstərilmək ilə), miqdar və qiyməti əks edilir. Menu və çeşidin siyahısı hər bir yemək və məhsul əsasında tərtib olunmuş kalkulyasiya vərəqlərinə əsaslanmalıdır. Müəssisənin menyusu Baş aşbaz tərəfindən hazırlanır və müəssisə rəhbəri tərəfindən təsdiq edilir.

Sifarişin qəbzləri - banket, ziyafətlərin öncədən sifarişi əsasında təşkil olunmasında müştəridən avans alındıqda tərtib olunur. Həmin sənəddə icraçıların və istehlakçıların soyadı, adı, ödəniş şərtləri, xidmətin növü və onun qiyməti, sifarişin qəbul olunması və icra olunma tarixi, sifarişi qəbul etmiş olan şəxsin imzası və başqa məlumatlar öz əksini tam tapmalıdır. Rəsmiləşdirilmiş olan sənədin bir çap nüsxəsi sifarişçiyə (istehlakçıya) təqdim edilməlidir.

İctimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrdə müəssisənin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq digər ilkin sənədlərdə istifadə oluna bilərlər. Mövcud sənədlər müəssisənin mühasibat uçotu siyasətində öz əksini tam tapmalıdır.

Ciddi formalı hesabat blankı. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 19.04.2017 tarixli fərmanı vasitəsilə təsdiq olunmuş İctimai iaşə fəaliyyəti yönündə vergi tutma məqsədlərindən ötrü gəlir və xərclərin uçotunun həyata keçirilməsi Qaydasına görə ictimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrdə aşağıdakı ciddi formalı hesabat blankı istifadə olunmalıdır. Ciddi formalı hesabat

blanklarının Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kolleqiasının 30.06.17 tarixli -08qərarı vasitəsilə təsdiq olunmuşdur(<http://www.e-qanun.az/framework/42165>).

Malların təhvil və qəbul aktı - alınmış malların(məhsulların) anbara təhvil verilməsindən ötrü istifadə olunur.

Malların alış aktı - mallar(məhsullar) vergi orqanında uçot daxilində olmayan şəxslərdən alındıqda istifadə olunur. Satıcı tərəfin şəxsiyyətini təsdiq edən rəsmi sənədin məlumatlarının (FİN, nömrə və seriyası) göstərilməsi mütləq şərtidir.

Malların təsərrüfatdaxili yerdəyişməsi qaiməfakturası - İctimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisənin istehsal, pərakəndə və ya topdansatış fəaliyyəti əsasında təsərrüfat subyektləri olduqda, həmin təsərrüfat subyektlərindən ictimai iaşə fəaliyyəti sahəsində istifadə üçün malların (hazır məhsulların) qaytarılması və ya qaytarılması sənədləşdirilir.

Yük avtomobilləri üçün yol icazəsi - müəssisənin mülkiyyətində olan anbarlar və ya təsərrüfat subyektləri ictimai iaşə fəaliyyəti əsasında təsərrüfat subyektinin hüdudlarından kənarında yerləşdikdə və malların (məhsulların) daşınması mövcud nəqliyyat vasitəsindən başqa nəqliyyat vasitəsi ilə həyata keçirildikdə, yük avtomobillərinin Yol İcazəsi təqdim edilmişdir.

Qaytarma Aktı - Mərasimin təşkilatçıları tərəfindən malların istifadə olunmamış hissəsinin qaytarılması üçün istifadə olunur.

Satınalma tapşırığı - ictimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan vergi ödəyicisi malməndərənlərlə bağladığı müqavilələrə uyğun olaraq malı satınalma sifarişi təqdim etməklə qəbul etdikdə tərtib edilir.

Malların(məhsulların) anbardan mətbəxə tərəf buraxılışı qaiməfakturası - həmin sənəd (aşpazın) sifarişi əsasında tərtib olunur. Sifarişi məsul şəxs (aşpaz) tərəfindən imzalanmış olan və müəssisənin rəhbəri tərəfindən təsdiq olunmuş reseptlər əsasında tərtib olunur. Reseptlər olmadığı vəziyyətdə malların anbar daxilindən buraxılmasından ötrü məsul şəxsin yəni, aşpazın tələbi əsas götürülməkdədir.

Malların(məhsulların) mətbəxdən anbara tərəf qaytarılması aktı - alınmış mallardan(məhsullardan) hazır məhsul (yemək) hazırlanmasında tam olaraq istifadə olunmadıqda və malların qaytarılması zərurəti formalaşdıqda, həmin məhsullar anbara bu akt əsasında təkrarən qaytarılır.

Əskik gəlmiş, itmiş,xarab və yaxud zay olmuş yada ki, oğurlanmış mallar haqqında akt - xammal, məhsullar, qab-qacaq və sair. Təhtəlhesab şəxs tərəfindən alınmış məhsulların və idxal məhsullarının anbara təhvil verilməsi, eləcədə ictimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisədə malların əskik gəlməsi, itməsi, zay olması, xarab olması və oğurlanması zamanı tərtib olunur.

Fövqəladə vəziyyətlərdə malların əskik gəlməsi, itməsi və xarab və yaxud zay olması haqqında akt - Malların əskik gəlməsi, itməsi və xarab və yaxud zay olması fəvqəladə hallar nəticəsində baş verdikdə tərtib olunur.

Satışın nəticələrinə əsasən malların (məhsulların) silinməsi haqqında akt. məşğul olan müəssisədə təsdiq edilmiş resepturalar üzrə malların (aşpazın) sərəncamına cavabdeh şəxs tərəfindən tərtib edilmiş Satışın nəticələrinə görə malların (məhsulların) götürülməsi haqqında Akta uyğun olaraq həyata keçirilir.

Xərcləri necə hesablamaq olar. Mühasibat uçotunun əsas xüsusiyyətlərindən biri ictimai iaşə obyektlərində maya dəyərinin hesablanması formasıdır. Bu yönümdə hazır məhsulun hər bir ədədinin satış qiymətinin hesablanması ancaq ona çəkilən məsrəflərin müəyyən olunmasından sonra mümkündür. Hesablamaları hazırlamaq üçün xüsusi kartlar - hesablama vəərəqlərindən istifadə olunur. Həmin bu üsulun ən əsas çatışmamazlığı odurki, bu mövcud üsul işçilərin çox zamanını aparır. Buda öz sırasında xammalın qiymətlərinin mütəmadi dəyişilməsi ilə əlaqədardır. Əgər ki, xörəyin tərkibinə daxil olan bir xammalın dəyəri dəyişibsə, bu zaman yeni kalulyasiya vəərəqi tərtib olunur. Ancaq, müasir kompüter texnologiyaları bu mövcud çətinlikləri artıq ortadan qaldırılır. İstənilən hesablama vəərəqi istənilən vaxt iaşə obyektinin proqram təminatında yenilənə bilər.

İctimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisədə məhsulun maya dəyəri müəyyənləşdirilərkən aşağıda verilən xüsusiyyətləri diqqətə almaq lazımdır (Rzayev Q.R. 2006: s.26):

- istehsalın maya dəyərində yanacaq, xammal, əmək haqqı, əsas vəsaitlərin amortizasiyası, və sair məsrəflər daxildir. Qeyd edilən bu xərclər hesablama cədvələrində əks etdirilir. İstehsalın maya dəyəri istənilən bir məhsuldan ötrü tərtib olunur;

- Satışlar haqqında hesabat və kalkulyasiya vərəqələrin tərtibi əsasında təqdim olunmuş məhsulların normativ haldaki maya dəyəri müəyyən olunur;

- Tərəvəzli xörəklərinin(qıda) maya dəyərini hesablanmasını diqqət ilə aparmaq gərəkdir. Buna görə xörəklərin hazırlanmasında itkilərin və tullantıların normalarının dəyişilməsilə əlaqədardır. İtkinin normaları Reseptlər kitabı əsasında müəyyən olunur.

- İctimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrdə xörəklərin hazırlanmasında xammalın sərf olunması normasını müəyyənləşdirmək lazımdır. Bundan ötrü istehsal sexi rəhbəri tərəfindən texniki kartlar hazırlanmalıdır.

İctimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrdə xammal və məhsulun istehsalının uçotu. İctimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrdə məhsulun istehsalı uçotunun məxsusi cəhətlərindən biridə odur ki, xammalın brutto çəkisi vasitəsilə mədaxil olunur, yarım fabrikatların - netto çəkisi vasitəsilə, təqdim olunmuş hazır məhsullun maya dəyəri isə istifadə olunan xammalın uçot qiymətləri vasitəsilə silinir (ona görə ki istehsalda xammal bir üsul vasitəsilə dəyərləndirilməlidir).

Reseptlərin toplusunda istənilən bir xörəyin və kulinariya məhsulunun hazırlanmasından ötrü tələb edilən xammalın norması qeyd olunur. Təqdim olunmuş xörək və kulinariya məhsullarının mayadəyəri bu reseptlərin toplusunda qeyd olunmuş xammal normaları ölçülərində müəyyən olunur.

İstehsala (mətbəxə) daxil edilən xammal istehsalat müdirinin (yəni, baş aşpazın) maddi məsuliyyətinə daxildir. Baş aşpaz, xammalın təhlükəsiz şəkildə saxlanması (xarab olmaması) eləcə də rəşional istifadə olunmasına görə maddi məsuliyyət daşımaqdadır.

İstehsal prosesində xammalın və hər bir maddi məhsulun qiymətləri uçot yolu ilə fərdi qaydada aparılmalıdır. Xammaldan istifadə zamanı isə müəyyən edilmiş normalardan kənara çıxma (təbii itkilər və kənarlaşmalar istisna olmaqla) olmamalıdır. Hazır məhsulun dəyəri istifadə olunan xammalın uçot qiymətləri ilə müəyyən edilir. Xammalın uçot dəyərləri hesablama vərəqlərindən alınır. Beləliklə, xammal həmin dəyərin istehsalata buraxıldığı maya dəyərindən asılı olmayaraq ədalətli dəyərlə silinəcəkdir.

Xammal və materialların uçotu hansı hesabda aparılmalıdır. Hazır məhsulun satış qiymətlərinin hesablanması. Hazırda bir çox iaşə müəssisələri hazır məhsulun (malların) satış qiymətini hesablamalar yolu ilə müəyyən edirlər.

İctimai iaşə ilə məşğul olan müəssisədə hesablama bir məhsul vahidinin (bir pay, bir yemək, bir kq və s.) satış qiymətinin hesablanması deməkdir.

Hesablama prosesi hesablama vərəqəsində reseptlər toplusu, xammal qiymətləri və digər məlumatlar əsasında həyata keçirilir.

Məhsulun satış qiymətinin hesablama üsulu ilə müəyyən edilməsinin mənfi tərəfi ilk növbədə hesablamaların çox mürəkkəb olmasıdır. Çünki hər bir məhsulun ayrıca hesablama vərəqi olmalıdır.

Ən azı bir növ xammalın qiyməti dəyişdikdə bazarda qiymətlər anlıq dəyişir və mühasib yeni hesablama vərəqində son hesablamaları aparmalıdır.

Sonradan mühasib xammal qiymətlərinin tez-tez dəyişməsi ilə əlaqədar məhsulların satış qiymətlərini yenidən hesablamalıdır.

Bu, aşpazların, ofisiantların və kassirlərin məhsul qiymətlərini xatırlamasını çətinləşdirir. Lakin böyük nəşrlər vasitəsilə rəngli menyuda çap etmək mümkün deyil.

Bu səbəbdən bəzi iaşə obyektlərində hesablamadan istifadə edilmir. Belə hallarda məhsulun satış qiymətini müəyyən etmək üçün hesablama metodundan istifadə edilmir. Sual yarana bilər ki, hansı halda məhsulun satış qiymətini müəyyən etmək olar?

Əslində bu proses mümkündür. Bildiyimiz kimi, məhsulun dəyəri bazarda ona olan tələbin və təklifin səviyyəsinin əsasında müəyyən edilir. Bir xeyli hallarda, məhsulun dəyəri onun hazırlanmasına sərf olunan xammalın dəyəri vasitəsilə yox, digər amillər ilə müəyyən olunur.

Hazır olan məhsulun (kulinariya məhsulu, xörək və sair) satışı qiyməti, əsasən, bazarda rəqiblərinin olması, müştərilərinin alıcılıq qabiliyyətinin olması əsasında müəyyən olunur.

Belə formada çalışan müəssisələrdə məhsulun dəyəri stabil olaraq qalmaqdadır. Budakı, burada çalışan işçilərə məhsulun qiymətinin yadda saxlanması, rəngarəng formalı menyuların çox sayda çap olunmasında və ən əsasında, mühasibatlıqda çalışan işçiləri mürəkkəb formalı kalkulyasiya vərəqələrini tərtibləməkdən xilas edir.

Əlbətdə ki, məhsulun satışının qiymətini müəyyənləşdirərkən, xammalların alışının qiymətləri diqqətə alınmalıdır. Ona görə ki, kalkulyasiyaların dövrü kimi hazırlanması məqsədemüvafıqdır və bizə bir xeyli hallarda lazım olan məlumatları ötürə bilər (İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları, <http://www.maliyye.gov.az>):

- kalkulyasiyanın əsasında məhsulun rentabelliğini müəyyənləşdirmək mümkündür;

Beləliklə, bu metodun özünün üstünlükləri vardır. Buna baxmayaraq, praktikada bir xeyli müəssisələr satışın qiymətlərini kalkulyasiyanın əsasında müəyyənləşdirməyə davam etməkdədirlər.

1.2. İctimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotunun normativ və hüquqi əsasları

İctimai iaşə müəssisələrində baş vermiş bütün təsərrüfat əməliyyatlarının uçotunun hüquqi əsasları MU haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu vasitəsilə formalaşır. Verilən qanun təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq Respublikamız ərazisində fəaliyyətdə olan hüquqi şəxslər, eləcə də hüquqi şəxs formalaşdırmadan sahibkarlıq fəaliyyəti vasitəsilə məşğul olan fiziki şəxslər tərəfindən mühasibat uçotunun təşkil edilməsi və aparılması, həmçinin maliyyə hesabatlarının hazırlanıb və təqdim olunması qaydalarını tənzim edir.

Bu qanunun Mühasibat uçotunun məcburiliyi adlanan üçüncü maddəsinə görə bütün mühasibat uçotu subyektləri üzərində mühasibat uçotunun həmin Qanun ilə müəyyən olunmuş müvafiq mühasibat uçotu standartlarına və qaydalarına müvafiq aparılması məcburidir.

Qanunun Mühasibat uçotu istiqamətində dövlət tənzim edilməsi barəsində olan dördüncü maddəsində isə Respublikamızda mühasibat uçotu istiqamətində ölkə tənzim edilməsinin əsas məqsədi Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları, Kiçik və Orta Sahibkarlıq Subyektlərindən ötrü Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları, İctimai Sektordan ötrü Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları və uçot qaydası formaları əsasında ölkəmizdə maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsini və mühasibat uçotunun həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Son zamanlar beynəlxalq təcrübədə aktiv və öhdəliklərin ədalətli qiymətləndirilməsi metodu geniş şəkildə təbliğ olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, prinsiplər ədalətli dəyər metodu haqqında heç nə demir. Konseptual əsasda ədalətli qiymətləndirmənin mahiyyəti açıqlanır.

Tədqiqatlar göstərir ki, ədalətli qiymət yalnız inhisarın olmadığı təqdirdə mümkündür və buna görə də ədalətli qiymət metodunun mümkünlüyü yüksək deyil.

Qeyri-monetar aktivlərin qiymətlərinin dəyişməsi onların bazar dəyəri ilə qiymətləndirilməsi metodunun tətbiqini zəruri edir.

1.3. İctimai iaşə müəssisələrində ziyanın yaranması mexanizmi və qiymətləndirilməsi məsələləri

Bütün müəssisələrdə olduğu kimi, ictimai iaşə müəssisələrində də hər hansı bir hesabat dövrünə aid olan təsərrüfat fəaliyyətinin mənfəətlə deyil, zərərlə başa çatması və bunun nəticəsində zərərin yaranması, dövr ərzində əldə olunmuş gəlirlərin məbləğinin həmin gəlirlərin alınması üçün çəkilmiş xərclərin məbləğindən az olması ilə əlaqədar olmaqla baş verir. Pandemiya şəraitində ictimai iaşə müəssisələrinin fəaliyyətində ciddi məhdudiyyətlərin mövcud olması səbəbindən, gəlirlərin azalması qaçılmaz olur. Bununla yanaşı, müəssisənin işlək və istifadəyə yararlı vəziyyətdə saxlanması da vacibdir ki, bu da bir sıra xərclərin baş verməsini şərtləndirir. Belə bir vəziyyət tədqiqat apardığımız Aura Şadlıq Sarayında da yaranmışdır. Pandemiya dövründə burda toyların və digər kütləvi məclislərin keçirilməsinə dövlət tərəfindən qadağa qoyulduğu üçün müəssisənin gəlir mənbələri tam kəsilmişdir. Sonradan müəssisə bu şəraitdə müəyyən gəlirlər əldə etmək üçün tək-tək alıcıların sifarişləri əsasında evlərə və ofislərə iaşə məhsullarının çatdırılması xidmətləri təşkil etsə də, bu xidmətdən əldə edilən gəlirlərin məbləği müəssisənin bütün xərclərinin cüzi hissəsini bağlamağa imkan vermişdir. Bununla da ölkəmizdə pandemiya şəraitinin mövcud olduğu dövrdə Aura Şadlıq Sarayında hər ay müntəzəm olaraq, zərər yaranmış və zərərin məcmu məbləği 2020-ci ilin sonunadək aybaay artmışdır. 31 dekabr 2020-ci il vəziyyətinə zərərin məbləği 183837 manat təşkil etmişdir. Belə ki, 2020-ci ildə Aura Şadlıq Sarayının təsərrüfat fəaliyyətində əldə edilmiş gəlirlər və xərclərin məbləği aşağıdakı kimi olmuşdur:

Gəlirlər	31359 manat;
Xərclər	215196 manat;
Zərər	183837 manat.

(Mənbə: Aura Şadlıq Sarayının 31 dekabr 2020-ci il tarixinə maliyyə hesabatları)

Burda verilmiş informasiyalardan görüldüyü kimi, 2020-ci ildə müəssisə özünün təsərrüfat fəaliyyətində 31359 manat gəlir qazanmış və müəssisənin tam yararlı və işlək vəziyyətdə saxlanması üçün 215196 manat xərc çəkilməmişdir. Bunların maliyyə nəticəsi olaraq, il ərzində müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti 183837 manat zərərlə nəticələnmişdir.

Nümunə 1. İctimai iaşə müəssisəsi (Aura şadlıq sarayı) öz xidmət zalında müştərilərinə xidmət göstərir. - 70 800 man., ƏDV daxil olmaqla 10 800 man. Xidmət olunan məhsulun istehsalının dəyəri satışın dəyəri kimi silinir - 48 000 dəqiqə. ƏDV satılan məhsula əks olunur - 10 800 man. Xidmətdən maliyyə nəticələri - 12 000 man. formalaşacaq. Əməliyyat üçün aşağıdakı qeydlər ediləcək:

1) Satış gəlirinin məlum məbləği üçün:

Debet 221 Kassir - 70 800 man.

kredit 601-l Malların satışı - 70 800 man.

2) Hazır məhsulun dəyərinin satış dəyərindən silinməsi məbləği:

Debet 701 Satışın dəyəri - 48 000 man.

Kredit 204 Hazır məhsul - 48 000 mt.

3) Satışın dəyərinin tanınmasının məbləği:

Debet 601 Malların satışı - 48 000 man.

Kredit 701 satış dəyəri - 48 000 manat.

4) Hesablanmış ƏDV məbləği üçün:

Debet 601 Malların satışı - 10 8000 man.

Kredit 521 vergi öhdəlikləri - 10 800 man.

5) satışdan əldə edilən maliyyə nəticəsinin (mənfəətinin) məbləği:

Debet 601 Malların satışı - 12 000 man.

Kredit 801 Ümumi mənfəət (zərər) - 12 000 man.

İctimai iaşə müəssisələrində gəlir və xərclər istehsal prosesi, malların alqı-satqısı, habelə ərzaq istehlakının təşkili zamanı yaranır. Bütün hallarda, gəlir və xərclərin uçotu qaydaları müvafiq beynəlxalq (BMHS 1, MHBS 18) (BMUS 1, BMUS 6) ilə tənzimlənir.

II FƏSİL. PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ İAŞƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ YARANMIŞ ZİYANIN UÇOTUNUN MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2.1. İctimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotu üzrə təsərrüfat əməliyyatlarının iqtisadi mahiyyəti və sənədləşdirilməsi

Qida emalı müəssisələri iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələri hesab olunur. İctimai iaşə biznesinin dövriyyəsi pərakəndə dövriyyəyə daxil edilir. İctimai iaşə müəssisələri öz məhsullarını (yarımfabrikatlar, qida məhsulları) emal edir və sonra satırlar. Bundan əlavə, aldıkları malları (meyvə, şirələr, tərəvəz, çörək və s.) heç bir emal etmədən satırlar.

İctimai iaşə müəssisələrinin hesablanması da öz xüsusiyyətlərinə malikdir. Faktiki maya dəyərini, həmçinin məhsul vahidinə düşən maya dəyərini hesablayır. Məhsulun satış qiyməti (pay, yemək) hazır məhsulun faktiki qiyməti ilə müəyyən edilir. Bu o deməkdir ki, qiymət artımı xərcləri ticarət endirimləri hesabına ödənilməli və mövcud plandan istifadə edilməlidir. Qida məhsulları ilə məşğul olan müəssisələrin anbarlarına xammal və məhsulların daxil olmasının uçotu və sənədləşdirilməsi ticarət müəssisələrinin uçot qaydalarına uyğun olmalıdır.

Fasiləsiz istehsal prosesi üçün lazım olan xammal və mallar ictimai iaşə ilə məşğul olan müəssisələrin tabeliyində olan bölmələr, yeməcxanalər və digər şəbəkələr olmalıdır.

Buna görə də eyni ticarət əlavəsi ilə məşğul olan müəssisələrə xammalın və malların satış qiymətini uçota almağa icazə verilir. Bu müəssisələr əsas istehsal üçün vahid qiymət artımından, filial və yeməcxanalarda isə başqa qiymət artımından istifadə edirlər, burada xammalın və malların pərakəndə və ya orta çəkili qiymətlərlə qiymətləndirilməsi tövsiyə olunur.

Əmtəə hesabları 205-də alışlar, mallarla mövcud olan mallar, alış və ya satış qiymətləri vasitəsilə uçota alınır. Pərakəndə satış məntəqələrində pərakəndə və alış qiymətləri arasındakı fərq (artım, endirim) 603 No-li Qrant Endirim Hesabında da öz əksini tapmışdır. 603 İctimai iaşə obyektlərindəki bufet, anbar, yeməxana və digər ictimai iaşə müəssisələrinin ərzaq məhsullarına və məhsullarına endirimlər və güzəştlər, habelə bufet və yeməxanaların qiymətinin müəyyən edilmiş qaydada artırılması. (Abbasov İ.M. 2017: s.128).

İctimai iaşə müəssisələri ərzaq və xammalın topdansatış qiymətindən (pərakəndə satış qiymətləri istisna olmaqla) əlavə olaraq sənaye və topdansatış bazalarında qiymətləndirilir. Qida şirkətləri öz məhsullarının xammalının bahalaşması kimi qiymətləndirilir. Qeyd edək ki, iaşə müəssisələri ali, I, II və III kateqoriyalara bölünür. İctimai iaşə müəssisələri yerləşdiyi yerdən, növündən və texniki xidmətin maddi xərclərindən, habelə bu məsrəflərin daşınması üçün tələb olunan xərclərin artımından asılı olaraq müxtəlif kateqoriyalara bölünür.

Yüksək səviyyəli bizneslərə yüksək səviyyəli ixtisaslaşmış xidmətlər və geniş çeşiddə məhsullar təklif edən restoran və kafelər daxildir. Bu müəssisələr üçün daha yüksək qiymətlər müəyyən edilir.

I kateqoriyalı müəssisə və kafelərə dəniz məhsulları restoranları və kafeləri, dəmiryol vağzalları, vaqon tipli restoranlar və daha yüksək kateqoriyaya aid olmayan digər yüksək səviyyəli restoran və kafelər daxildir.

II kateqoriyaya qeyri-kateqoriyalı dəmir yolları və dəmir yolları, hava limanı restoranları və kafeləri, başqa yerlərdə fəaliyyət göstərən yeməxanalar daxildir.

III kateqoriyaya fabrik, fabrik və fabriklərdə, habelə təhsil müəssisələrində və digər iş yerlərində fəaliyyət göstərən yeməxana və yeməxanalar daxildir. Ən aşağı qiymət artımı bu kateqoriyaya aid olan restoran və kafelərə aiddir.

Qida və mətbəx istehsalında istifadə olunan xammallara baxmayaraq, qiymət artımı xammalın növü ilə müəyyən edilir. Xammal emalı üçün qiymət artımını müəyyən etmək üçün istilik səviyyəsi tələb olunarsa, soyuq emalın daha yüksək

sürətindən istifadə edərkən daha yüksək qiymət artımı müəyyən edilir. Məsələn, un, dənli bitkilər, makaron, nişasta, kartof, tərəvəz (pomidor, xiyar), pomidor, mayonez, eləcə də şəkər yüksək səviyyəli müəssisələrdə 41 faiz, I və II kateqoriyalar üzrə 35 faiz və 21 faiz, müvafiq olaraq, yüksək səviyyəli müəssisələrdə. III kateqoriya. Ətin, ət məhsullarının, ət konservlərinin, habelə heyvan mənşəli yağların qiymətləri ali müəssisələrdə 33 faiz, I və II kateqoriya üzrə 28 faiz, III kateqoriya üzrə isə 6 faiz bahalaşmış.

Restoranlarda yeməklərin qiymətini müəyyən etmək üçün aşağıdakı mənbələrdən istifadə olunur.

(Abbasov İ.M. 2017: s.132):

Xörək və mətbəx məmulatlarının reseptlərinin məcmuəsi;

Xörək və mətbəx məmulatlarının reseptlərinin məcmuəsində müxtəlif xörək və mətbəx məmulatları hazırlamaqdan ötrü lazım olan xammal (netto və brutto çəkiddə) sərfi normaları, məhsulların ilkin olaraq emalı sırasında əmələ gələn tullantı və məhsulların istilik dərəcəsi ilə emalı sırasında itki, xörək və yarım fabrikat çıxımının normaları əks etdirilir.

Brutto formalı çəkiddə xammal sərfi norması xammalın müəyyən olunmuş kondisiyada istifadə olunması nəzərdə tutulur. Bir halda ki, xörək hazırlanarkən digər kondisiyada istifadə olunarsa, brutto (norma) tullantının miqdar həcmindən asılı olaraq çoxalıb, azala bilər.

Pərakəndə olaraq satış qiymətlərinin və ərzaq məhsullarının pərakəndə satış qiymətinə görə hesablanmış olan orta çəkili və pərakəndə satış qiyməti preyskurantı (qiymət cədvəli) adlanır.

Pərakəndə olaraq satışın qiymət cədvəlində (preyskurantında) malın adı, pərakəndə qiyməti və çeşidi, ticarət və başqa əlavə güzəştlərin miqdar göstəricisi (ölçüsü), məhsulların buraxılış şəraiti və b. göstərilir.

Satış qiymətləri kalkulyasiya qaydaları barəsində təlimatda aşağıdakı kimi verilmişdir:

İctimai iaşə məhsullarının hesablanması prosesi aşağıdakı kimi həyata keçirilir. Ərzaq məhsulları mətbəx məmulatlarının eləcə də satın alınmış olan malların qiymətinin kalkulyasiyasına satış dəyəri ilə daxil olunur. Satış dəyəri isə pərakəndə olaraq satış qiymətinin üzərinə ictimai iaşə üçün müəyyən olunmuş qiymət əlavəsini gəlmək ilə əldə olunur.

Kalkulyasiya prosesini asanlaşdırmaqdan ötrü kalkulyasiya 100 pay xörək üçün tərtib olunur. Daha sonra isə 1 pay yeməyin qiyməti təyin olunur.

Xörəklərin kalkulyasiya olunması Kalkulyasiya olunan kartoçkalarda həyata keçirilir. Kalkulyasiya olunan kartoçkanının mübtəda bölməsində xörəyə sərf olunan məhsulların adı, məhsulun çıxımının çəkisi, 100 pay həcmində yeməyin ümumi dəyəri, hər adam başına düşən yeməyin (1 pay) qiyməti qeyd edilir.

Kalkulyasiya olunan kartoçkanının xəbər hissəsində isə kalkulyasiya olunanın sıra nömrəsi və təsdiq olunduğu tarix qeyd olunur.

İctimai iaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin tabeçiliyində olan bufetlərin, istehsalatın, filialların və başqa şəbəkələrin fasiləsiz olaraq təchizatı üçün mütləq xammal və əmtəə ehtiyatı olmalıdırki, bunlarda müvafiq olan anbarlarda saxlanılır. Anbar müdiri anbarda saxlanılan xammalın və digər qiymətlilərin saxlanmasına, anbara qəbuluna və anbardan bu və ya digər istehlakçıya buraxılmasına görə məsuliyyət daşıyır.

İctimai iaşə müəssisəsinin anbarına daxil olan xammal və mallar təchizatçı təşkilatların müvafiq sənədlərinə və ya avtomobil nəqliyyatı təşkilatının yükdaşıma hesab-fakturasına uyğun olaraq rəsmiləşdirilir. Maddi məsul şəxs malları və malları qəbul etdikdən sonra M-4 gəlir orderi tərtib edir. Fiziki məsul şəxs malların və materialların kəmiyyət uçotunu aparmaq üçün qeydiyyat kartından istifadə edir. Mühasib tərəfindən xammal və materialların tədarükü zamanı maddi məsul şəxs mədaxil orderinin hazırlanması üçün kassa mədaxil orderinin qəbzindən və Mağaza qaiməsi və ya alqı-satqı aktında olan məlumatlardan istifadə edir. Xəbərlər hissəsində Alqı-satqı Aktının əsas hissəsində alınan malların adı və miqdarı, məbləği və s. Göstəricilər var. Xammal və malların qəbulu zamanı müqavilə şərtləri

pozulduqda (artı tədarük, çatışmazlıq, növünün və təsnifatının dəyişməsi, xarab olması və s.) 2 nüsxədə (Forma M-7) akt tərtib edilir və müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verilir. xəbərdar edildi. İddia təchizatçıya verilmişdir (Abbasov G.Ə., Sabzəliyev S.M. 2015: s.223).

Xammal və materiallar satış üçün və ya pərakəndə qiymətə saxlanılır. Eyni qiymət artımının tətbiq olunduğu müəssisələrdə satış qiyməti tətbiq edilir. Sahə istehsalı üzrə qiymət artımı, əsas istehsal üzrə isə digər qiymət artımı müəyyən edildikdə, anbar uçotunun pərakəndə və ya orta çəkili pərakəndə satış qiyməti ilə aparılması məqsədəuyğun hesab edilir. Xammal və materialların anbar uçot qiymətlərinə pərakəndə, orta çəkili satış qiymətləri deyilir. Fiziki məsul şəxsin hesabına alınan məhsullar və anbardan buraxılan məhsullar əmtəə uçotu qiymətləri ilə qiymətləndirilir.

İctimai iaşə müəssisələri məhsul və malları birbaşa tədarükçülərdən, yardımçı təsərrüfatlardan, habelə xüsusi satınalma əsasında qəbul edirlər. Təchizatçılardan məhsullar iaşə şirkəti ilə təchizatçı arasında bağlanmış müqavilə əsasında alınır. Müqavilədə məhsul və malların miqdarı, çeşidi, keyfiyyəti, alınma vaxtı, qiyməti, ödəniş üsulu, müqavilənin şərtlərinin pozulmasına görə məsuliyyət və s. nümayiş etdirilmişdir.

Təchizatçı təşkilatın anbarından məhsulları qəbul etmək üçün ictimai iaşə müəssisəsinin nümayəndəsinə xüsusi müəyyən edilmiş formada etibarnamə verilir. Etibarnamə xüsusi jurnalda qeyd olunur və imzalandıqdan sonra müəssisənin nümayəndəsinə verilir. Malların alınması zamanı etibarnamə təchizatçıda qalır və bunun müqabilində ona faktura və ya hesab-faktura verilir. Müqavilədə məhsul və malların mərkəzləşdirilmiş qaydada alınması nəzərdə tutulursa, müəyyən edilmiş müddətdə sifariş və çatdırılma tapşırığı (sifariş, yazılı sifariş) təchizatçıya göndərilir. Mərkəzləşdirilmiş qaydada alındıqda məhsullar ictimai iaşə obyektinin anbarında qəbul edilir. Qəbul anbar müdiri tərəfindən müşayiət olunan sənədləri (qaimə-faktura, qəbz və s.) imzalayaraq müəssisənin möhürü ilə möhürləməklə rəsmiləşdirilir. Məhsulların qəbulu və qəbuluna nəzarəti tədarükçünün ictimai iaşə

müəssisəsinə ödəniş üçün təqdim etdiyi qaimə-faktura ödəniş hesab-fakturası (qaimə-faktura, qaimə-faktura) əsasında mühasibatlıq şöbəsi həyata keçirir. Məhsullar yardımçı təsərrüfatdan alınarsa, hesab ödəniş tələbi və ya faktura ilə rəsmiləşdirilir.

Faktiki qəbul edilmiş malların miqdarı ilə əlavə edilmiş sənədlərdə onların miqdarı arasında fərq olduqda 3 nüsxədən ibarət akt tərtib edilir. Aktın bir nüsxəsi anbar müdirində qalır, 2 nüsxəsi isə mühasibat şöbəsinə verilir. Məhsulun keyfiyyətində hər hansı dəyişiklik aşkar edildikdə, akt tərtib edilir və məhsul tədarükçüyə qaytarılır.

Məhsulu tədarükçüyə qaytarmaq mümkün olmadıqda, iaşə şirkəti ödəniş etmədən onu maddi cəhətdən qəbul edəcək və təchizatçıya qarşı iddia qaldıracaq. Məhsul ictimai iaşə obyektinə sənədsiz daxil olarsa, bu, tədarükçü təşkilatın, ictimai iaşə müəssisəsinin inzibati şurasının və ictimaiyyət nümayəndəsinin iştirakı ilə tərtib edilən aktla rəsmiləşdirilir.

Məhsul və malların anbar uçotu məmulatların və malların anbar uçotu kitabında (kartında) anbardar və ya anbar müdiri tərəfindən aparılır. Mühasibat uçotu məbləğ və pul baxımından aparılır. İntentar kitabçasında müəssisənin rəhbərliyi tərəfindən müəyyən edilmiş hesabat dövrləri ümumiləşdirilir və gəlir, məxaric və qalıq məhsul və malların uçotu üzrə hesabatlar verilir. Mühasibat uçotu anbardan daxil olan sənədlərdəki kənarlaşmaları mühasibat kitablarındakı rəqəmlərlə müqayisə etməklə aşkar edir.

İctimai iaşə obyektlərində malların saxlanması fiziki məsul şəxslər tərəfindən həyata keçirilir. Anbar uçotu malların nomenklatur nömrəsi üzrə cins göstəriciləri ilə aparılır. Malların anbarda saxlanmasından, anbara daxil olma tezliyindən, malların saxlanma yerlərində yerləşdirilməsindən, onların cinsi xarakterindən, kəmiyyətindən və çeşidindən asılı olaraq uçotun aparılması qaydası dəyişə bilər. Məhsul və malların uçotu cins-qiymət, kəmiyyət-miqdar, əməliyyat məbləği (balans) üsulları ilə aparıla bilər.

İctimai iaşə müəssisələrində məhsul və malların saxlanması qırıq üsulu tətbiq edilir. Onun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, idxal olunan məhsul anbarda qalan məhsulla birləşdirilir. Anbarda uçotun çeşidləmə üsulundan malların saxlanması geniş vaxtından və saxlama dəyərindən asılı olmayaraq, onların adı və təsnifatı üzrə təşkil edildikdə istifadə olunur. Yeni gələn mallar köhnə ilə birlikdə saxlanılır və uçota alınır. Bu zaman fiziki məsul şəxs malların hər bir nomenklaturası üzrə yeni anbar uçot vərəqəsini doldurur (Abbasov İ.M. 2017: s.138).

Anbarın təsnifat metodunda anbar sahəsindən daha səmərəli istifadə edilir və inventarların operativ idarə olunması imkanı yaranır.

Belə ki, uçotun təsnifat metodunda əmtəə qiymətləri və partiyalarının ayrıca analitik uçotu aparılmır, lakin azad bazar iqtisadiyyatı şəraitində malların eyni təsnifatı müxtəlif qiymətlərlə, satış üçün nəzərdə tutulmuş mallar isə uçota alınır. Seçmə sərbəstdir. Bu halda, malların qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı üsullardan biri istifadə edilə bilər:

- Orta qiymət;
- ilk partiyanın alış zamanı dəyərindən (FIFO üsulu);
- həmin vaxtda son alış partiyasının dəyərindən (LIFO üsulu);
- hər bir vahidin dəyəri ilə.

Ay ərzində göndərilən malların orta qiymətinin hesablanmasını misalla izah edək.

Müəssisənin anbarında 1 kq-ı 8 manat qiymətində 30 kq qalıq mal var, müəssisə 20 kq mal aldıqdan 10 gün sonra 1 kq-ı 2 manat, 7 gündən sonra müəssisə 50 kq 13 Mal alır. kq manatın qiyməti ilə. Belə ki, ayın sonunda şirkətin anbarında 100 kq eyni çeşiddə, müxtəlif qiymətlərlə mal var. Bu çeşiddə olan 60 kq mal yüklənərək göndərilib. Anbardan qalan 60 kq malın dəyərini müəyyən edək.

Orta qiymət= $8 \times 30 + 12 \times 20 + 13 \times 50 / 30 + 20 + 50 = 240 + 240 + 650 / 100 = 1130 / 100 = 11.30$
manat

Orta qiymət üsulundan istifadə edərək ay ərzində yüklənib yola salınmış əmtəənin dəyərini təyin edirik:

$$60 \times 11.30 = 678 \text{ manat}$$

Yüklənib yola salınmış əmtəənin dəyəri 678 manat təşkil edir.

Anbarda qalıq əmtəənin dəyəri:

$$40 \text{ kq} \times 11.30 \text{ manat} = 452 \text{ manat təşkil edir.}$$

FIFO metodunun mahiyyəti xronoloji ardıcılıqla faktiki maya dəyəri ilə - anbara daxil olan malların birincisi və s. (malların balansı nəzərə alınmaqla) satış qiyməti ilə silinməsindən ibarətdir.

Birinci dəfə əmtəə qalığı silinir:

$$30 \text{ kq} \times 8 \text{ manat} = 240 \text{ manat}$$

Sonra isə anbara birinci daxil olan 20 kq əmtəə silinir ki, bunun da dəyəri:

$$20 \text{ kq} \times 12 \text{ manat} = 240 \text{ manat təşkil edir.}$$

Deməli, hesabat ayının sonunadək cəmi 50 kq, dəyəri 480 manat olan əmtəə silinmişdir.

LIFO metodu FIFO metodunun əksinə olaraq əvvəlcə sonuncu alınan əmtəələr, sonra isə sonuncu partiyadan əvvəl alınan əmtəələrin dəyəri və s. silinir.

Birinci növbədə sonuncu partiyada daxil olan 50 kq əmtəə silinmişdir.

$$50 \text{ kq} \times 13 \text{ manat} = 650 \text{ manat}$$

Sonra isə sonuncu partiyadan əvvəl daxil olan 20 kq əmtəə silinmişdir.

$$20 \text{ kq} \times 12 \text{ manat} = 240 \text{ manat}$$

Yuxarıda verilən misalda əmtəələrin satış hesabına silinməsində tətbiq edilən metodlar yalnız eynicinsli qrup əmtəələrin satışında tətbiq edilə bilər.

Cədvəl 1: Müxtəlif metodlar əsasında materialların hərəkətinin uçotu

Metodlar	İlkin qalığı			Mədaxil			Məxaric			Son qalığı		
	Miq.	Qiy.	Məb.	Miq.	Qiy.	Məb.	Miq.	Qiy.	Məb.	Miq.	Qiy.	Məb.
Orta maya dəyəri	30	8	240	70	11.3	791	60	11.3	678	40	11.3	452
LİFO				20	12	240	50	13	650	30	8	240
				50	13	650	10	12	120	10	12	120
	30	8	240	70		890	60		770	40		360
FİFO				20	12	240	30	8	240			
				50	13	650	20	12	240			
							10	13	130	40	13	520
	30	8	240	70		890	60		610	40		520

Mənbə: Abbasov İ.M. 2017, əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Müxtəlif üsullara əsaslanan material axını qeydlərinin müqayisəsini cədvəldəki məlumatlardan aydın görmək olar.

Anbarın qeydiyyat kartına və ya anbar kitabına qeydlər istənilən ilkin sənəd (gəlir, məxaric) və ya yığma cədvəli əsasında aparıla bilər. Əmtəə kitabçalarının vərəqləri və vərəqləri mühasibat uçotunda nömrələnir və xüsusi jurnalda imzalanmaqla məsul şəxsə təhvil verilir. Malların çeşidi böyük olmayan və əməliyyatların az olduğu anbarlarda fiziki məsul şəxs malların uçotunu təkcə anbar kitabçasında və ya kartoçkada deyil, həm də əmtəə hesabatında apara bilər.

2.2. Pandemiya şəraitində ictimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın sintetik və analitik uçotu

Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətində meydana gəlmiş zərərin maliyyə uçotunun aparılmasında bir sıra ledcer hesablarından istifadə edilir. Bunlar aşağıdakılardır:

- Hesabat dövrünün xalis mənfəəti və ya zərəri:
- Keçmiş illərin bölüşdürülməmiş mənfəəti və ya ödənilməmiş zərəri;
- Ümumi mənfəət və ya zərər.

Ölkəmizdə təşəkkül tapmış milli mühasibat uçotunda bu ledcer hesablarının hər birinə aid ayrıca hesablar mövcuddur. Bunlar müvafiq olaraq, 341, 343 və 801 sayılı mühasibat hesablarıdır.

341 sayılı mühasibat hesabı Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər), 343 sayılı mühasibat hesabı Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət (ödənilməmiş zərər), 801 sayılı mühasibat hesabı isə Ümumi mənfəət (zərər) hesablarıdır. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində, hansı ki, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bütün ictimai iaşə müəssisələri və həmçinin də tədqiqat apardığımız Aura Şadlıq Sarayı bu tipli mühasibat uçotu subyektidir, bunlarda təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətinin mühasibat uçotunda milli mühasibat hesablarından istifadə edilməlidir. Bizim fikrimizcə, belə müəssisələrdə zərərlərin uçotunun daha aydın şəkildə qurulması məqsədi ilə yuxarıda adları göstərilən 341, 343 və 801 sayılı mühasibat hesablarının hər biri üçün zərərin uçotuna aid olan ayrıca subhesabın təyin edilməsi məqsədəuyğundur.

Müəssisənin mənfəət və zərərlərinin uçotunun əlverişli çəkildə aparılması üçün maliyyə nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş məlum hesablar planında verilən mühasibat hesablarına aid müxtəlif adlarda əlavə subhesabların açılması məsələləri bəzi iqtisadçı-alimlərin əsərlərində qeyd edilmişdir. Onlardan Ə.A.Sadıqov və Ş.Ə.Cəfərova (Sadıqov Ə.A.və Cəfərova Ş.Ə. 2012), Ə.S.Salahov və V.M.Mehdiyevin (Salahov Ə.S. Mehdiyev V.M. 2016) yazmış olduqları mühasibat uçotu kitablarını misal göstərmək olar. Məsələn, Ə.S.Salahov və V.M.Mehdiyevin Mühasibat uçotu dərslərində müəssisələrin maliyyə nəticələrinin uçotunun aparılmasında 801 sayılı Ümumi mənfəət (zərər) hesabı üçün 7 ədəd subhesabdan istifadə edilməsi məsləhət görülür ki, onlardan da biri 801.7 -Hesabat ilinin mənfəəti (zərəri) adlanır (Salahov Ə.S. Mehdiyev V.M. 2016: s.349)

Qeyd edək ki, burda müəlliflər tərəfindən istifadəsi məsləhət bilinən çoxsaylı subhesablar bir çox istiqamətlər üzrə (məsələn, eyni zamanda həm ticarət fəaliyyəti, həm ictimai iaşə fəaliyyəti, həm də istehsal fəaliyyəti) fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlar üçün əlverişlidir. Burda cari il ərzində ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üzrə maliyyə nəticələri 801 saylı sintetik hesabın ilk 6 subhesabında əks etdirilir. Hesabat dövrü başa çatdıqda həmin subhesablarda əks etdirilmiş mənfəətin və ya zərərin məbləği müvafiq subhesablardan silinərək, 7-ci subhesaba keçirilir.

Bizim fikrimizcə, ayrılıqda götürülmüş ictimai iaşə müəssisəsində, o cümlədən də Aura Şadlıq Sarayında bu qədər çoxsaylı subhesabın açılmasına ehtiyac yoxdur, lakin həm mənfəətin, həm də zərərin uçotunun daha əlverişli şəkildə aparılması üçün 801 saylı sintetik hesabın tərkibində 2 subhesabın açılması daha məqsədəuyğun olar. Bunlar 801.1-Cari ilin mənfəəti və 801.2-Cari ilin zərəri kimi adlandırıla bilər. Bu halda müəssisənin həm mənfəətinin həm də zərərinin uçotunun aylar üzrə ayrı-ayrılıqda olmaqla aparılmasını təşkil etmək məqsədəuyğun hesab edilir. Yəni 801 saylı əsas sintetik hesabda hər ayın gəlirləri hesabın kredit tərəfində, hər ayın xərcləri isə debet tərəfində əks etdirilir. Cari ay sona çatdıqda həmin ay üzrə dövriyyə məbləğləri hesablanır və kredit dövriyyəsinin, yəni aylıq gəlirlərin məbləğindən debet dövriyyəsinin, yəni aylıq xərclərin məbləği çıxılır. Bu halda hesabın kredit dövriyyəsinin, yəni aylıq gəlirlərin məbləği debet dövriyyəsinin, yəni aylıq xərclərin məbləğindən çox olduğu halda, alınmış müsbət məbləğ mənfəəti göstərir və bu məbləğ 801 saylı əsas sintetik hesabın debetinə və 801.1-Cari ilin mənfəəti subhesabının kreditinə yazılmaqla, həmin subhesaba keçirilir və bununla da 801 saylı əsas sintetik hesab bağlanmış olur.

801 saylı əsas sintetik hesabda cari aya aid olan kredit dövriyyəsinin, yəni aylıq gəlirlərin məbləği debet dövriyyəsinin, yəni aylıq xərclərin məbləğindən az olduğu halda, alınmış mənfəət məbləği zərəri göstərəcək və bu məbləğ 801 saylı əsas sintetik hesabın kreditinə, 801.2-Cari ilin zərəri subhesabının debetinə yazılmaqla, həmin subhesaba keçirilir və bununla da 801 saylı əsas sintetik hesab yenə də bağlanmış olur.

Beləliklə, 801 sayılı əsas sintetik hesab hər ayın sonunda müvafiq mühasibat yazılışları nəticəsində bağlanaraq, onda hesablanmış olan aylar üzrə mənfəətin məbləğləri 801.1-Cari ilin mənfəəti subhesabına, zərər alındığı hallarda isə onların məbləğləri 801.2-Cari ilin zərəri subhesabına keçililmiş olacaqdır. Cari il başa çatdıqda bu il ərzində əldə edilmiş mənfəətin cəmi məbləği 801.1-Cari ilin mənfəəti subhesabının debetinə və 341saylı Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər) əsas sintetik hesabının kreditinə yazılmaqla, 341saylı hesaba keçirilir. Zərər isə 341saylı Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər) əsas sintetik hesabının debetinə və 801.2-Cari ilin zərəri subhesabının kreditinə yazılmaqla, 341saylı hesaba keçirilir. Bundan sonra 341saylı əsas sintetik hesabın debeti ilə krediti müqayisə edilməklə, alınmış nəticə debet qalığı olduqda illik zərərin məbləğini, kredit qalığı olduqda isə illik mənfəətin məbləğini göstərir.

İaşə fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin fəaliyyətinə məhdudiyyətlərin tətbiq olunması, fəaliyyət saatlarının müəyyən olunması və sair amillər nəticəsində bir sıra aylarda keçən ilin eyni dövrü vasitəsilə müqayisədə 4 dəfədən artıq dövriyyənin kiçilməsi qeydə alınıb. Bütövlükdə götürəndə isə keçən ilin II ayı ilə müqayisə etdikdə iaşə sektorunda hardasa 2,2 dəfə kiçilmə olmuşdur.

Bundan başqa, pərakəndə olaraq ticarət dövriyyəsi 1-1,7 fəzi kiçilib. Eləcə də, bir sıra seqmentlərdə vardır ki, karantin qaydalarına müvafiq olaraq onların fəaliyyəti prosesi tamamilə dayandırılıb. Kütləvi formalı tədbirlərin təşkili - toy, yasların keçirilməsi eləcə də bu seqmentlərdə fəaliyyət təqdim edən sahibkarlıq subyektləri 9 aydan çox müddətdir ki, fəaliyyət göstərmirlər. Bütün bunların fəaliyyətinə pandemiya prosesinin təsiri 80 %-in üzərində dəyərləndirilir.

Bu dövrdə şadlıq evləri ən çox ərzaq(qida) məhsullarının qiymətini yüksəldib. 2020-ci və 2021-ci illərdə hər il ərzaq(qida) məhsulları 5 %-dən çox bahalaşmış. Keçən il ərzaq məhsullarının dəyəri 5 %, bu il isə daha 5,2 % yüksəlib. Ümumilikdə 2019-cu ildən sonra ərzaq(qida) qiymətlərinin 10,5 % artımı qeydə alınmışdır.

Menyuda hər hansı dəyişiklik olunmadığını nəzərə alsaq, 2021-ci ildə eyni menyunun alınmasına əsasən 10 %-dən çox ödəniş olunmalıdır. Pandemiyadan əvvəl

ərzaq(qida) menyusu 30 manata çatan şadlıq sarayı bu dəfə eynilə həmin menyunu 36 manatdan az olmamaqla təklif etməyə məcburdur (<https://teref.az/sosial/197446-sadliq-evleri-qiymetleri-artirdi-.html>).

Bu zaman şadlıq evlərində olan qiymətə təsir edən növbəti mühüm faktor toyda iştirak edənlərin sayıdır. Yeni verilən qərara əsasən toyda iştirak edənlərin sayı 150 nəfəri ötə bilməz.

Toyda iştirak edənlərin sayının az olması dövriyyənin həcminə birbaşa olaraq təsir göstərdiyindən bir nəfərdən ötrü çəkilən xərcin məbləğidə yüksəlir. Burada xərci yüksəldən əsas amilsə iştirakçı sayına düşən stabil xərclərin yüksəlməsidir. Stabil xərclər ilə iştirakçı sayı məlumdur ki, tərs mütənasibdir. Toyda iştirak edənlərin sayı artdıqda stabil xərclər azalır, toyda iştirak edənlərin sayı azaldıqda isə məsrəflər artır. Stabil xərclərə elektrik enerjisi qiymətləri, icarə, işçilərə ödənilən əmək haqqı, daşınmaz əmlak vergisi və sair daxildir.

Bəllidir ki, şadlıq saraylarının böyük bir qismi icarədarlar tərəfindən idarə edilir. Hər hansı bir şadlıq sarayının əmək haqqı məsrəflərinin 5 min manat, aylıq icarə qiymətinin 10 min manat, elektrik sərfiyyatının 2 min manat, əlavə sabit məsrəflərin 2 min manat olduğunu təxminən düşünsək, aydın olur ki, şadlıq sarayını idarə edənlər bu qədər məsrəfin ödənilməsindən ötrü hər gün 634 manat gəlir əldə etməlidir.

Bir halda ki, mövcud qaydalar ilə şadlıq sarayı 50 nəfərlik toy təşkil edərsə, hər bir nəfərə düşən stabil xərc 12,68 manat, 100 nəfərlə 6,34 manat, 150 nəfərlə 4,22 manat olacaqdır. Pandemiyadan əvvəl toylarda orta hesab ilə 250-300 nəfərin iştirak etdiyini nəzərə alsaq bir nəfərə düşən standart xərc 2-2,5 manata bərabər olurdu.

Toyların təşkil edilməsi xidmətlərinin dəyərinin bu qədər yüksəlməsinə təsir edən başqa səbəb şadlıq evlərindən bəzilərinin fəaliyyətini tam olaraq dayandırmasıdır. Mövcud pandemiya dövründə xeyli sayda şadlıq sarayı ya fəaliyyət profilini dəyişdirmişdir, yadək artıq fəaliyyətini dayandırmışdır. O biri tərəfdən, böyük-böyük zallara sahib olan şadlıq sarayları 100-150 nəfərdən ötrü məclis təşkil etməkdən imtina edir.

Belə vəziyyət bazarda toy təşkili xidmətini həyata keçirən şadlıq saraylarının sayını xeyli azaldıb. Bir başqa sözlə, təklif xeyli azalıb ki, buda qiymətlərdə yüksəlməyə səbəb olub.

Yuxarı hissədə sadalanan ən əsas amillərin təsiri ilə fəaliyyət göstərən şadlıq sarayları iyulun 1-dən qiymətləri 20 % səviyyəsində yüksəlib. İndi isə 50 nəfər ilə toy etmək istəyən şəxslər bir nəfərdən ötrü 50 manatdan, 100 nəfər ilə toy etmək istəyən şəxslər 40 manatdan, 150 nəfər ilə toy etmək istəyənlər isə 35 manatdan aşağı olan menyu tapa bilməyəcəkdir.

İctimai iaşə müəssisələrində malların uçotu 205 No-li Mallar sintetik hesabında aparılır. Hesabın kredit dövriyyəsi müvafiq jurnal-orderdə, debeti isə dövriyyə cədvəlində əks etdirilir. İclas mühasibat uçotu sənədləri (əmtəə hesabatları) jurnal-həşiyə və cədvəl yazılışları əsasında tərtib edilir. Maddi məsul şəxs hər gün bütün gəlir və məxaric sənədlərini mühasibatlığa təqdim edir.

İctimai iaşə müəssisələri üçün ən çox istifadə olunan hesablar aşağıdakılardır (Abbasov İ.M. 2017: s.148):

431- uzunmüddətli tədarükçülərə ödəniləcək;

531-təchizatçılara qısamüddətli borc;

205-Mallar;

205/2-Pərakəndə Ticarət Şəbəkəsində Mallar (Biznes);

205/5-İstehsalatda olan mallar (mətbəx);

521-vergi öhdəlikləri;

241-ödənişli əlavə dəyər vergisi;

701 - satışın dəyəri;

701 / 6-satış dəyəri;

521 / 2-at;

221-kassir;

223-Hesablaşma hesabı;

603-Vergidən azad olma;

204 - hazır məhsul.

Pərakəndə ticarətlə məşğul olan ictimai iaşə müəssisələrində malların və xammalın uçotu:

a) 205 No-li Mallar sintetik hesabının Xammalın pərakəndə ticarəti subhesabının 2 No-li subhesabında;

b) 55 205 mallar sintetik hesabından mətbəx malları (istehsal);

c) 205 No-li “Mallar” sintetik hesabının 3 No-li “Qablar və qablaşdırma materialları” subhesabında.

Anbarlarda malların, xammalın və ərzaq məhsullarının olması və hərəkəti 205 No-li “Mallar” sintetik hesabının 205/2 subhesabında uçota alınır.

205/2 “Pərakəndə ticarətdə mallar” subhesablarının debetinə 205 “Mallar” və 250 No-li “Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar” (431, 531) hesabının krediti üzrə tədarükçülərdən mal, xammal və ərzaq məhsullarının qəbulu. Sintetik hesabın debetində 5 Mətbəxdə mallar (istehsalat) əks etdirilir.

Malların silinməsi 205 Noli Mallar sintetik hesabının kreditində 205/1 Anbarda olan mallar subhesabında və müvafiq hesabların debetində əks etdirilir.

Məhsulların və malların balans dəyəri ilə onların alış qiyməti arasındakı fərq 603 No-li “Qrant endirimi” sintetik hesabının 603/1 “Ticarət əlavəsi (artım)” subhesabında uçota alınır. Malların və məhsulların alınması (qəbul edilməsi) və xaric edilməsi ilə bağlı qeydləri aşağıdakı əməliyyat jurnalında daha aydın görmək olar.

Məhsul və malların ictimai iaşə müəssisələrinin anbarlarında saxlanması, nəqliyyat vasitələrinə yüklənməsi, boşaldılması və daşınması (daşınması) zamanı müəyyən itkilər baş verir. Bu itkilər ümumiləşdirilmiş və ümumiləşdirilməmiş itkilərə bölünür. Ümumiləşdirilmiş zərərlərə qurutma, silkələmə, tozlanma,

parçalanma, doqrama, qırıntı, dondurma və s. daxildir. (cisimlərin təbii itkisi, onların tərkibində fiziki və kimyəvi dəyişikliklər nəticəsində çəki və həcm itkisi).

Qeyri-standart zərərlərə qırılma, xarab olma, utilizasiya, həmçinin çatışmazlıq, tullantı və oğurluq daxildir. Bu itkilər malın təbii zədələnməsinin normadan artıq olmaması, ümumi saxlama şəraitinin pozulması, materiala cavabdeh olan şəxsin səhlənkarlığı nəticəsində baş verir. Qeydlərin lazımi səviyyədə saxlanılmaması nəticəsində bu itkilər normallaşdırılmır.

Cədvəl 2: Əməliyyatlar

№	Əməliyyatın məzmunu	Müxabirləşən hesablar	
		DT	KT
1	Malsatan təşkilatlardan mal alınmışdır: a) Pərakəndə satış üçün; b) İstehsalat üçün.	205.2 205.5	431.531 431.531
2	Əlavə dəyər vergisi əks etdirilir.	241	431.531
3	Təhtəlhəsab şəxs tərəfindən mal alınmışdır: a) Pərakəndə satış üçün; b) İstehsalat üçün.	205.2 205.5	244 244
4	Dəyəri kassadan nağd ödənilməklə mal alınmışdır: a) Pərakəndə satış üçün; b) İstehsalat üçün.	205.2 205.5	221 221
5	Mədaxil edilmiş mallara ticarət əlavəsi verilmişdir: a) Pərakəndə satış üçün alınan mallara; b) İstehsalat üçün alınan mallara.	205.2 205.5	603 603
6	Xidmət üçün nəqliyyat xərci hesablanmışdır.	701.6	431 531
7	Malsatan təşkilatların kreditör borcu ödənilmişdir.	431.531	223
8	Satılan mal silinmişdir: c) Pərakəndə ticarətdə; d) İstehsalatda.	601 601	205.2 205.5
9	Satışdan kassaya pul daxil olmuşdur.	221	601
10	Təbii itki norması daxilində mal xarab olan mallar mişdir. a) Pərakəndə ticarətdə olan mallar üzrə; b) İstehsalatda olan mallar üzrə.	701.6 701.6	205.2 205.5
11	Malların malsatan təşkilatlardan qəbulu zamanı təbii itki nasından artıq olan itkilər silinmişdir.	217	431,531
12	Pərakəndə ticarətdə və istehsalatdan olan itkilər silinmişdir: e) Pərakəndə ticarətdə; f) İstehsalatda.	217 217	205.2 205.5

Mənbə: Abbasov Q.Ə., Səbzəliyev S.M. 2015: s:252 .

Əmtəənin zədələnməsi əsasən invertasiya yolu ilə malların faktiki inventarına baxış zamanı aşkar edilir. Aşkar edilmiş kənarlaşmalar (çatışmazlıqlar) mövcud qanunvericiliyə və inventarlaştırma nəticələrinin uçotu qaydasına uyğun olaraq tənzimlənir:

- Normal itkilər müəssisə rəhbərinin əmrlərinə uyğun olaraq məhsulun (dövriyyənin) maya dəyərinə silinir;

- Təbii itki normasından artıq itkilər məsul şəxs hesabına uçota alınır. Təqsirkarı müəyyən etmək mümkün olmayan hallarda və məhkəmənin qərarından imtina edildikdə, təqsirsizlikdən dəymiş zərər və zərər iaşə obyektinin maliyyə hesabatında qeyd edilir. Mallar tədarükçülərdən və nəqliyyat təşkilatlarından alınarsa və təbii fəlakət nəticəsində baş verərsə, qiymətlilərin itkisi və onların tez xarab olması ilə əlaqədar itkilər istisna edilir. Birinci halda, tədarükçülərə və nəqliyyat təşkilatlarına qarşı iddia qaldırılır. İkinci halda, çatışmazlıq satışdan kənar zərər kimi tanınır və uçota alınır. Malların və materialların tədarükü, saxlanması və satışı zamanı baş vermiş nasazlıqlar, oğurluqlar və itkilər ilk növbədə balans dəyəri ilə 217 No-li Digər qısamüddətli debitor borcları hesabının debeti və müvafiq submüqavilənin krediti üzrə uçota alınır. Hesablar 205 Malların hesabları, lakin aşağıdakılar istisna olunur.

- Təbii fəlakət, yanğın, qəza və digər fəvqəladə hallar zamanı kompensasiya olunmayan (kompensasiya olunmayan) itkilər. Bu itkilər digər zərərlər kimi tanınır və birbaşa 801 Ümumi mənfəət (zərər) hesabına silinir.

- Məhsul və malların qəbulu zamanı tədarükçülərin və nəqliyyat təşkilatlarının təqsiri ilə yaranan qüsurlar və zədələr. Bu zərərlər 217 Digər qısamüddətli debitor borcları hesabının debetində, 431 və 531 Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar hesablarının kreditində əks etdirilir. Bu məbləğin ödənilməsindən İqtisad Məhkəməsi tərəfindən imtina edildikdə, məbləğ aşağıdakı qaydada uçota alınır.

Debet 701 / 6 Hesab Satış xərcləri.

Kredit 217 Digər qısamüddətli debitor borcları

Məhsul və malların çatışmazlığı fiziki məsul şəxsin hesabına daxil edilməli olduqda, bu məbləğdə belə yazılış aparılır.

Debet 217 Digər qısamüddətli debitor borcları

Kreditlər 205/2, 205/5

Maliyyə məsul şəxsin hesabına daxil olan məbləğ müəssisəyə iki yolla ödənilə bilər:

1 Nağd ödəniş edə bilərsiniz;

2. Fiziki cəhətdən məsul şəxs maaşından tutula bilər.

Fiziki məsul şəxs kreditorun kassa borcunu nağd şəkildə ödədikdə, əməliyyat aşağıdakı yazı ilə rəsmiləşdirilir:

Debet Nağd pul 221 hesabı

Kredit 217 Digər qısamüddətli debitor borcları

Fiziki məsul şəxs əməkhaqqından tutulursa, bu, aşağıdakı qeydlə rəsmiləşdirilir:

Debet 533 İşçilərə əməyin ödənilməsi üzrə qısamüddətli borc.

Kreditlər 217 Digər Digər qısamüddətli debitor borcları.

İctimai iaşə müəssisələri təkcə satışla deyil, həm də istehsalın, o cümlədən mətbəxlərin, yarımfabrikatların emalı emalatxanalarının və s., bufet və pərakəndə satış şəbəkələrinin təşkili ilə də məşğul olurlar.

İctimai iaşə müəssisələrində istehsalın uçotunun xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada məhsul emal olunmamış xammalın kütləsi (ümumi çəkisi), yarımfabrikat isə xalis çəkisi kimi idxal olunur. Satılmış hazır məhsulların xaric edilməsi xammalın balans dəyəri ilə qiymətləndirilir.

İstehsalda istifadə olunan xammalın maya dəyəri satılan ərzaq və mətbəx məmulatlarının faktiki həcminə uyğun resepturalarda əks olunmuş məhsulun əks olunması normaları ilə müəyyən edilir.

Xammalın anbardan istehsala daxil olması qəbzlə rəsmiləşdirilir. Tələb olunan xammalın miqdarı gündəlik (gündəlik) istehlakda və istehsalda xammalın balansı nəzərə alınmaqla plan-menyu üzrə müəyyən edilir.

İstehsala verilən xammal istehsalat rəhbərinin və ya onun müavininin və ya sex müdirinin öhdəliyindədir və onun saxlanması və səmərəli istifadəsinə görə maddi məsuliyyət daşıyır.

İstehsalda xammalın uçotu fiziki məsul şəxslərə satış qiyməti ilə aparılır və xammalın sərfiyyatında normadan kənara çıxmağa yol verilmir. Satılmış hazır məhsulların silinməsi xammalın balans dəyəri ilə aparılır. Mühasibat qiymətləri xammalın istehsala buraxıldığı qiymətlə qiymətləndirilməsini təmin edən hesablaşma kartından götürülür. Əgər anbarda məhsulun bron qiyməti istehsalın bron qiyməti ilə üst-üstə düşmürsə, mətbəxdəki məhsulun qəbzində həm bron qiyməti, həm də həmin qiymətlərlə məhsulun dəyəri göstərilir (Abbasov M., Məmmədov A., Cabarova S. 2017 :s. 62).

Hazır məhsulun istehsaldan paylanmaya köçürülməsinin rəsmiliyi paylama şəbəkəsinin yerləşdiyi yerdən asılıdır. Əgər paylanma yeri istehsal yerindən fərqlidirsə, məhsulun mətbəxdən paylanma yerinə buraxılması gündəlik yığım blankı vasitəsilə rəsmiləşdirilir. Əgər paylama yeri istehsalladırsa,

Bufet və kiçik pərakəndə satış şəbəkələrinin istehsalında hazır məhsulun buraxılışı faktura ilə rəsmiləşdirilir. Fakturada məhsulun satış qiyməti və endirimli qiyməti göstərilir.

İctimai iaşə müəssisələrinin mühasibat uçotunda yemək hazırlamaq üçün istifadə olunan xammal 202 No-li "İstehsalın maya dəyəri" ilə silinir. 202 No-li hesabın debetində istehsala cəlb olunmuş materialların maya dəyəri, kreditində isə yemək bişirmək üçün istifadə olunan xammalın dəyəri, mətbəxdən anbara qaytarılan xammalın dəyəri, habelə məhsulun itkisi və çatışmazlığı əks etdirilir. .

202 Noli İstehsalın maya dəyəri hesabının debet balansında emal olunmamış xammalın maya dəyəri, habelə mətbəxdə qalan xammal və yarımfabrikatların və

xammalın maya dəyəri göstərilir. Hər bir istehsal və maddi məsul şəxslər üzrə xammalın analitik uçotu aparılır.

Bu o deməkdir ki, iaşə müəssisələrində istehsal xərclərinin uçotunun ümumi müəyyən edilmiş qaydasından fərqli olaraq, xammal xərcləri silinmir. İstehsal edilmiş məhsulun maya dəyərini hesablamaq üçün istifadə olunan materialların maya dəyərindən yuxarı buraxılan məhsulda dövriyyənin dəyərini əlavə etmək lazımdır. Çəkilməmiş xərc müvafiq qiymət artımı ilə satış qiymətinə gətirilir.

İctimai iaşə müəssisəsinin pul ifadəsində dövriyyəsi dedikdə onun məhsulunun və aldığı malların pul ifadəsində satış həcmi başa düşülür. Məhsullarının və alınmış malların birbaşa əhaliyə və ya digər istehlakçılara satılması ictimai iaşə müəssisəsinin pərakəndə satış fəaliyyətini təşkil edir. İctimai iaşə müəssisəsinin öz məhsullarının və alınmış malların satışının uçotu 601 Satış hesabının kredit dövriyyəsi öz məhsulunun və alınmış malların satışından əldə olunan pul gəlirlərini əks etdirir. Əgər məhsullar alış qiyməti ilə uçota alınarsa, o zaman məhsulun satış qiymətini müəssisə özü müəyyən edir. Bu zaman müəssisənin məcmu gəliri əmtəə satışından əldə olunan məbləğ (KT601) və alış qiyməti ilə qiymət arasındakı fərq kimi müəyyən edilir. Məhsullar müəyyən edilmiş qaydada alış qiyməti ilə 205 Növlü "Mallar" hesabına uçota alınır.

Cədvəl 3: Anbardan istehsalata daxil olan xammalın dəyərində dair əməliyyat jurnalı

S/n	Əməliyyatın məzmunu	Məbləğ(man)	Müxabirləşən hesablar	
			DT	KT
1	Anbardan istehsalata mallar buraxılmışdır	3000	202	205/1
2	Satılmış məhsula sərf edilən resursların dəyəri	2000	701	202
3	İstehsalatdan bufetə və xırda pərakəndə kəmərinə məhsul buraxılmışdır	500	205/2	202
4	Mətbəxdən anbara məhsul qaytarılmışdır	50	205/1	202

Mənbə: Abbasov M., Məmmədov A., Cabarova S. 2017 materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bu mallarla bağlı bütün məsrəflər 7-ci Kommersiya xərcləri hesabında uçota alınır. Satılmış məhsullar alış qiyməti ilə 205/2 Mallar hesabının kreditindən 605

No-li Satış hesabının debetinə silinir. Kommersiya xərclərinin satılan malların payına görə hesabda uçota alınan hissəsi bu hesabın kreditindən 701 satışın dəyəri hesabının debetində çıxılır və aşağıdakı yazılışla rəsmiləşdirilir:

Debet 701 Satış dəyəri hesabı

Kredit 711 Kommersiya xərcləri (İaşə xərcləri hesabı)

Hesabat ayının sonunda 60 milyonluq Satış hesabı 80 milyon mum Ümumi Mənfəət (Zərər) hesabı ilə bağlanır.

Debet 601 Satış hesabı,

Kredit 801 Ümumi mənfəət (zərər) hesabı.

Cədvəl 4: Satışın uçotuna dair əməliyyatlar

S/n	Əməliyyatın məzmunu	Müxabirləşən hesablar	
		DT	KT
1	Bu fətdə satılan məhsul və əmtəələr	601	205/2
2	Satılmış əmtəələrin pulu köçürülmüşdür	223	601
3	Əmtəənin satış qiyməti ilə alış qiyməti arasındakı fərqə əlavə vergisi hesablanmışdır.	601	521
4	Satılmış məhsula düşən kommersiya xərci silinir	601	711
5	Satış hesabı maliyyə nəticəsi hesabı ilə bağlanır	601	801
6	Satın alınmış əmtəələr üzrə ticarət əlavəsi əks etdirilir	205/2	603
7	Satılmış məhsullara düşən ticarət güzəşti silinir	601	603

Mənbə: Abbasov İ.M. 2017 s.133.

İctimai iaşə müəssisələrində maliyyə nəticələrinin uçotu 801 “Ümumi mənfəət (zərər)” hesabında aparılır, lakin il ərzində istifadə edilmiş mənfəət 341, 344, 901, 902 Noli hesablarda uçota alınır. Hesabat ilinin sonunda 801 hesabının kredit qalığının debetinə 344, 901, 902 və s. Hesabların debet dövriyyəsinə və ya debeti 801, krediti 344, 901, 902 və s. 801 hesabının kredit balansını hesaba giriş etməklə bölüşdürülməmiş mənfəəti verəcəkdir. İlin sonunda 801 mum Ümumi mənfəət (zərər) hesabı aşağıdakı yazı ilə bağlanır.

2.3. İctimai iaşə müəssisələrində ziyanın idarəetmə uçotu aspektləri

İdarəetmə sisteminin ən vacib elementlərindən biri məlumatların idarə edilməsidir. Menecerlər mövcud məlumat dəstlərini qəbul edir, onları informasiyaya çevirir və sonra nəticələr əldə edir və biznes məqsədlərinə çatmağa kömək edə biləcək müvafiq qərarlar qəbul edirlər. İnformasiya amili istənilən biznes üçün avadanlıq, pul və işçi qüvvəsi kimi qiymətli və vacib resursdur. Bu məlumat daim yenilənməlidir və bir çox hallarda bu məlumat eyni vaxtda bir neçə nəfər tərəfindən tələb oluna bilər. Bu səbəbdən məlumat dəqiq, yığcam, dəqiq, dolğun, yaxşı təqdim edilməli və saxlanılmalıdır.

İstehsal məsrəflərinin uçotu məhsula daxil olan bütün gəlir və xərclərin hesablanmasından başlayaraq statistik məlumatların hazırlanmasına qədər bütün məhsul və xidmətlər üzrə birbaşa və dolaylı xərclərin uçotu və uçotu prosesidir. Maliyyənin hesablanması bir məhsul üçün ən uyğun maya dəyərinin müəyyən edilməsi və gələcəkdə istinad ediləcək məhsul haqqında məlumatın yaradılması prosesidir.

Catering hər iş kimi deyil. Siz yalnız yeməyin harada hazırlanacağına deyil, həm də harada bişiriləcəyinə, veriləcəyi yerə, onun və digər ləvazimatların necə daşınacağına qərar verməlisiniz. Bu qərarların hər biri ilə düzgün əhatə olunmadıqda biznesinizi təhlükə altına ala biləcək yeni bir risk gəlir.

Biznes Əmlakına Zərər - İstər iaşə biznesinizi evinizdən, istərsə də böyük bir obyektədən kənarıda idarə etməyinizdən asılı olmayaraq, əmlakınızı yanğın, hava şəraiti, vandalizm və oğurluq nəticəsində yaranan itki və ya zədələrdən qorumaq çox vacibdir. Biznes avadanlıqları üçün ev sığortası siyasətinizə təsdiq əlavə edə bilərsiniz də, bu, məhdud ola bilər. Biznesinizin bütün aspektlərinin əhatə olunduğundan əmin olmaq üçün bir IOA məsləhətçisi ilə danışın.

Avadanlıqların Dağılması - Əgər iaşə biznesiniz sənaye ölçülü mətbəx avadanlığından istifadə edirsə, sizə xidmət göstərə bilməməyinizə səbəb olan enerji

artımlarından, mexaniki nasazlıqlardan və digər zədələrdən qorunmaq üçün əhatə dairəsinə ehtiyacınız olacaq. Biznes gəlirinin itirilməsi sığortası bu cür zərərlər istehsalın qarşısını aldıqda sizə kömək edə bilər.

Qida ilə çirklənmə - Əgər təqdim etdiyiniz yemək düzgün temperaturda saxlanılmırsa, səhv bişirilsə və ya çirklənmiş mənbəyədirsə, siz qonaqlar tərəfindən yoluxmuş qida yoluxucu xəstəliklərə görə məsuliyyət daşıya bilərsiniz. Catering məsuliyyət sığortası sizi məhkəmə iddialarına məruz qala biləcəyiniz hallardan qoruya bilər.

Qidaların xarab olması - Yemək verənlər adətən hər bir hadisə üçün yüksək həcmdə yemək saxlamalıdırlar. Elektrik enerjisi uzun müddət kəsildikdə, mexaniki nasazlıqlar baş verir və ya soyuducu və dondurucular xarab olarsa, qida xarab ola bilər. Xoşbəxtlikdən, bu halları kompensasiya etmək üçün əhatə dairəsi mövcuddur ki, çox böyük maliyyə itkisi götürmədən ehtiyatınızı bərpa edə bilərsiniz.

Ərzaq və Təchizat Nəqliyyatı - Çatdırılma üçün çatdırılma fərqlərindən və ya bir neçə şirkətə məxsus nəqliyyat vasitələrindən istifadə edəcəyiniz üçün əmlakınızı və sürücülərinizi qorumaq üçün sizə kommersiya nəqliyyatı sığortası lazımdır. Əgər siz işçilərinizə öz avtomobillərindən istifadə etməyə icazə versəniz, onların şəxsi avtomobil sığortası heç bir iş itkisini ödəməyəcək, ona görə də siz iş zamanı baş verən hər hansı məsuliyyət xərclərini ödəmək üçün maddəli nəqliyyat vasitəsi siyasəti təqdim etməlisiniz.

Bundan əlavə, bütün dünyada müəssisə və təşkilatlarda müxtəlif növ məhsulların maya dəyərini hesablanması üçün istifadə olunan üsullar aşağıdakı xüsusiyyətlərə görə qruplaşdırılır:

I Xərc uçuşu obyektləri üzrə:

- a) proses üsulu;
- b) pilləli üsul;
- c) Sifariş üsulu.

2. Qeydə alınmış xərclərin tamamlanması haqqında:

- a) tam dəyərin hesablanması;
- b) Xərclərin natamam hesablanması (məhdud).
3. Məlumatların toplanması və xərclərə nəzarət:
- a) standart üsul;
- b) Faktiki üsul.

Müəssisə X-də məsrəflərin istehsal və davam edən iş arasında bölüşdürülməsi üçün birinci variantı baxaq:

Cədvəl 5: Proses A Proses B

Material	1 250	A prosesindən	3 423
Əmək məsrəfi	1 045	Əmək məsrəfi	1 950
Üstəlik xərclər	1 128	Material	1 045
	3 423	Üstəlik xərclər	785
			7 203
Proses C B prosesindən	7 203	Hazır məhsul C prosesindən verilmişdir	
Material	2010		13 733
Əmək məsrəfi	3490		
Üstəlik xərclər	1030		
	13 733		

Mənbə: Abbasov Q.A. 2015: materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Faktiki məsrəflərin uçotunun hesablanması sadə olmaqla yanaşı, əhəmiyyətli çatışmazlıqlara malikdir (Abbasov GA 2015: s.32):

- Mütləq məsrəflərin uçotu itkilərin aradan qaldırılması vasitəsi deyil;
- Məhsulun maya dəyəri məlumatı hesabat dövründən sonra təqdim edildiyi üçün rəhbərliyi mühasibat uçotu məlumatları ilə təmin edə bilmir.

Ən mühüm metod məsrəflərin uçotunun standart metodu və məhsulun maya dəyərinin hesablanmasıdır. Beləliklə, bazarların əmtəələrlə dolu olduğu və istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətinin güclü olduğu bazar iqtisadiyyatı

şəraitində müəssisələr istehsalın maya dəyərini aşağı salmağa çalışır. Bu, müəssisələrin standart üsula marağının artması ilə nəticələnib.

Bazar münasibətləri təsərrüfat fəaliyyətinin idarə etmə uçotu qarşısında mütəmadi olaraq yeni-yeni tələblər qoyur. Mühasibat uçotunun inkişaf etməsi problemlərinin həllinə 2 mövqedən yanaşmağı bir-birindən ayırmaq lazımdır.

I-ci yanaşma kalkulyasiya prosesinin və istənilən bir məhsul növü üzrə məsrəflərə nəzarətmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə söykənir. Belə tip yanaşma bütün məsrəflərin dolayı və birbaşa məsrəflərə bölünməsi vasitəsilə xarakterizə edilir. Məsrəflərin uçotu sistemi tam olaraq məsrəfləri əks etdirməyi diqqətdə tutur.

Növbəti yanaşma məsrəflərin idarə edilməsi sisteminin, bazar rəqabəti və başqa kənar amillərin təsiri prosesindən asılı olaraq idarə etmə qərarlarının qəbul edilməsi metodikasının təkmilləşdirilməsi prosesinə əsaslanır. Bu sistem məsrəflərin mütəmadi və dəyişən məsrəflərə bölünməsinə nəzərdə saxlayır.

Ümumiyyətlə isə, I-ci yanaşma istehsala, növbətisi isə bazara istinad etməkdədir.

Tam olaraq maya dəyərini kalkulyasiya prosesi zamanı məhsul, iş və xidmətlərin tam maya dəyərinə mütəmadi və dəyişən məsrəflərə, dolayı (qeyri-müstəqim) və birbaşa (müstəqim) məsrəflərə bölünmədən bütün müəssisə məsrəfləri, məhsulun istehsalı və satışı vasitəsilə əlaqədar olan məsrəflər daxil olunur.

Ənənəvi olaraq yerli uçotda maya dəyəri kalkulyasiya olunur.

Məhsulun maya dəyərini hesablayan zaman dolayı (qeyri-müstəqim) məsrəflər ilk əvvəl məsuliyyət mərkəzləri əsasında bölüşdürülür, bunun ardınca isə seçilmiş olan bölüşdürmə bazasına uyğun olaraq məhsulların tam maya dəyərinə daxil olunur.

Birbaşa məsrəflərə aşağıda verilən xərclər daxil edilir:

1) birbaşa material məsrəfləri;

2) əmək ödənişindən ötrü birbaşa məsrəflər.

Birbaşa material məsrəfləri istehsalda istifadə edilən əsas materialların faktiki olaraq maya dəyərinin əsasına daxil olunur.

Direkt-kosting metodunun ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, o, istehsal və satışın həcmələri ilə mənfəət və məsrəflər arasında əlaqəni və asılılığı müəyyən etməyə imkan verir (Abbasov Q.A., Səbzəliyev S.M. 2015: s.257).

Xarici təcrübələrə əsasən bir sıra ədəbiyyatlarda qeyd edilir ki, son bir neçə onillikdə global ərzaq ticarətində baş verən dramatik dəyişikliklərlə qida şəbəkəmiz getdikcə daha mürəkkəb və təhlükəli balanslaşdırma aktına çevrildi. Riskləriniz də çox mürəkkəbləşib və maliyyə riskləri heç vaxt bu qədər yüksək olmayıb.

Yalnız son illərdə çirklənmə, geri çağırma və məhsulun etikətlənməsi ilə bağlı məhkəmə iddialarının uzun siyahısına baxın. Bu hadisələr qida sənayesini mikroskop altına qoydu və bunlar hər gün qarşılaşdığınız təhlükələrdən yalnız bir neçəsidir - hazır olmasanız sizi tez bir zamanda işdən çıxara biləcək təhlükələr.

Bu yüksək riskli sənayedə necə sağ qalırırsınız və inkişaf edirsiniz?

Biznesinizin qida şəbəkəsində hansı rol oynamasından asılı olmayaraq, siz möhkəm və hərtərəfli risk idarəetmə strategiyası olmadan sağ qala bilməyəcəksiniz - və düzgün sığorta təminatı bu strategiyanın açarıdır.

Aşağıda sığortalanmalı olduğunuz beş mühüm risk var:

1. Təchizat zəncirinin pozulması. Qida sənayesinin hər bir oyunçusu təchizatçılara güvənir. Lakin təbii fəlakətlərdən tutmuş infrastruktur problemlərinə və qiymət artımlarına qədər hər şey bu tədarük xəttini tez kəsə bilər. Hətta bir əsas təchizatçını itirmək keyfiyyətə və ardıcılığa böyük təsir göstərə bilər və nəticəni tez bir zamanda yeyin. Biznesin dayandırılması sığortası əsas təchizat xətti pozulduqda biznes gəlirinizin itirilməsini və əlavə xərcləri ödəyə bilər.

2. Avadanlığın nasazlığı. Avadanlıqlarınız xarab olarsa, işiniz dayanır. Bu, istehsal və təchizat xətlərinin pozulması, gəlir itkisi, narazı işçilər, korlanmış yeməklər və bir sıra digər potensial problemlər demək ola bilər. Avadanlıqların

nasazlığının sığortası mexaniki nasazlıqları və güc artımı, operator xətası və digər məsələlər nəticəsində yaranan zədələri əhatə edə bilər. Bu əhatə, işin dayandırılması sığortası ilə birlikdə, yenidən işə başlamaq üçün vəsaitinizin olmasını təmin edə bilər.

3. Çirklənmə və xarab olma. Elektrik enerjisinin kəsilməsi kimi nəzarətinizdən kənar risklər qıdanın çirklənməsinə və ya xarab olmasına səbəb ola bilər ki, bu da biznesinizə xeyli xərclənə bilər. Xarabın örtülməsi tövsiyə olunur.

4. Qida təhlükəsizliyi və geri çağırma. Xəstəliklərə Nəzarət Mərkəzlərinin (CDC) hesablamalarına görə, ABŞ-da hər il 48 milyon xəstəlik qida ilə baş verir, nəticədə 128,000 xəstəxanaya yerləşdirilir və 3,000 ölüm olur. Bu, qarşılaşdığınız ən ciddi və potensial olaraq baha başa gələn risklərdən biridir. Məhsulun geri çağırılması ilə bağlı məsuliyyət sığortası biznesinizi məhkəmə çəkişmələrindən, itirilmiş bazar payından və istehlakçılar arasında itirilmiş qudvildən qorumağa kömək edə bilər və geri çağırılan məhsulun bazardan çıxarılması, başqaları tərəfindən çəkilməmiş geri çağırış xərclərinin ödənilməsi və digər potensial xərclərə hazır olmağa kömək edə bilər. öhdəliklər.

5. Kiberhücumlar. Kibercinayətkarlıq getdikcə artan təhlükə olaraq qalır və qida sənayesi bundan qorunmur. Restoranlar kimi müəssisələr kredit kartı və bank hesabı məlumatları daxil olmaqla fayda saxladıkları şəxsi və maliyyə məlumatlarının həcminə görə xüsusilə risk altındadırlar. Kompüter virusları və hakerlər biznes əməliyyatlarınıza zərər verə bilər və qarışıqlığı təmizləmək baha başa gələ bilər. Kiber-məsuliyyət sığortası şəxsiyyətin bərpası, məhkəmə-tibbi analiz və bildiriş xərcləri kimi məlumatların pozulması ilə bağlı xərcləri və hüquq və ictimaiyyətlə əlaqələr xidmətləri kimi digər xərcləri əhatə edir.

Qloballaşma qida sənayesində nəhəng irəliləyişlər və imkanlar yaratdı, lakin bu, eyni zamanda ortağ riskdə böyük artımla gəldi. Risklərin idarə edilməsi strategiyanıza möhkəm sığorta müdafiəsi daxil olduğundan əmin olun. Heffernan Insurance Brokers-də qida sənayesi üçün biznes sığortası üzrə ixtisaslaşmış

ekspertlər komandamız var, ona görə də bu sənayedə sağ qalmağınıza və inkişaf etməyinizə kömək edəcək həll yolumuz var.

Vergilərin hesablanması və xarici hesabatların hazırlanması üçün birbaşa məsrəflər sistemi adətən istifadə olunur. Bununla belə, bu sistemin praktiki əhəmiyyəti var və aşağıdakılardan ibarətdir:

1 Bu metoddan istifadə istehsalın həcmi, maya dəyəri və gəliri arasında əlaqəni tez öyrənməyə, müxtəlif növ məsrəflərin və ya məsrəflərin hərəkətini proqnozlaşdırmağa və dəyişən bazar şərtlərinə cavab olaraq istehsalın istiqamətini tez dəyişməyə imkan verir.

2. Rəhbərlik bu üsuldən istifadə etməklə bazar iqtisadiyyatı şəraitində əhəmiyyətli olan sabit məsrəflərin miqdarından asılı olmayaraq müxtəlif məhsulların istehsalını gəzə bilər.

3. Bu üsul məhsulların qiymətinin aşağı həddini, yəni dəyişən məsrəf səviyyəsinə qədər olan həddi müəyyən edir.

4. Bu metodun tətbiqi həm də standartlaşdırma, planlaşdırma, uçot və nəzarəti xeyli asanlaşdırır və xərcləri sürətlə azaldır. Nəticədə, məsrəfləri daha dəqiq təhlil etmək, ayrı-ayrı məsrəf maddələrini daha yaxından izləmək olar.

5. Bu metoddan istifadə etməklə dolayı xərclərin bölüşdürülməsi üzrə əmək tutumlu iş azaldılır.

6. Bu üsul həm də müəssisələrə çeviklik və zərərsizlik səviyyəsini müəyyən etməyə imkan verir.

7. Əlavə sifarişin qəbul edilib-edilməməsinə qərar verməkdə köməklik edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, birbaşa xərc sisteminin üstünlükləri ilə yanaşı, çatışmazlıqları da var ki, bunlar aşağıdakılardır:

1 Hazır məhsulların və bitməmiş məhsulların maya dəyəri azalır.

2. Məhsulların tam dəyərini hesablamaq mümkün deyil.

3. Xərclərin sabit və dəyişkən məsrəflərə bölünməsində bəzi çətinliklər var.

Məhsulların satışı ilə bağlı məsrəflər haqqında məlumatları ümumiləşdirmək üçün 7 il ərzində Kommersiya xərcləri adlı aktiv, məcmu-paylayıcı sintetik hesab mövcuddur. Bu hesabın debetinə məhsulların nomenklaturaya uyğun təhvil verilməsi və satışı üzrə hər hansı məsrəflər, kreditinə isə hesabat ayında satılan mallara görə silinən məbləğlər əks etdirilir.

Göndərilən mallara xas olan kommersiya dəyərinin həmin hissəsi qalan hissəsi kimi 7 li kommersiya xərcləri hesabında qalır. Bu məsrəflərin qalığı balans hesabatında 701 (711. Kommersiya xərcləri hesabı. Malalan tərəfindən həm nəzərə alınan təşkilat (70-ci satış xərclərinin dəyəri hesabının debetinə daxil edilir) və təşkilatın hesabından (601 Satış hesabının debetinə daxil edilir) Bu, edilən kommersiya xərclərinin ümumi məbləğini müəyyən etmək üçün. , onların müəssisə tərəfindən həyata keçirilməsindən və ya həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq. Məsələn, X müəssisəsinin biznes xərclərini qeyd edək.

Cədvəl 6: X müəssisəsinin 2020-ci il tarixinə olan sınaq balansı aşağıdakı kimidir

Hesablar	DT	KT
221 "Kassa"	2500	
201 "Material ehtiyatları"	8000	
111 "Torpaq, tikili və avadanlıqların dəyəri"	10000	
301 "Nizamnamə (nominal) kapitalı"		9000
343 "Keçmiş illər üzrə bölüşdürülməmiş mənfəət"		7500
431 "Malsatan və podratçılara uzunmüddətli kreditör borcları"		900
442 "Gələcək hesabat dövrlərinin gəlirləri"		700
601 "Satış"		7800
711-2 "Kommersiya xərcləri kimi tanınan işçi heyəti üzrə xərclər"	4500	
711-1 "Kommersiya xərcləri kimi tanınan material xərci"	550	
711-5 "Kommersiya xərcləri kimi tanınan digər xərclər"	350	
Yekun	25900	23800

Mənbə: Abbasov Q.A., Səbzəliyev S.M. 2015: materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat dövründə (ilin ikinci yarısı) aşağıdakı əməliyyatlar həyata keçirilmişdir:

1) Bu dövrdə göstərilən xidmətlərin ümumi dəyəri 8000 AZN təşkil etmişdir. Müştərilər ilin sonuna cəmi 6000 manat ödəyiblər;

2) 800 manatdan 400 manata qədər icarə haqqı ödənilib;

3) 850 dəqiqəlik proqram təminatı alınıb. İlin sonunda onun 35 faizi ödənilməmiş qalır;

4) işçilərə vergilər və ayırmalar daxil olmaqla ilin sonuna 2500 dəqiqə əmək haqqı ödənilib;

5) satış üçün alınmış avadanlığın 6500 dəqiqəsi, onun dəyərinin 70%-i il ərzində ödənilmişdir;

6) Kommunal xərclər hesablanır: 500 mt. Kreditin yarısı ilin sonuna qədər ödənilir;

7) Təsisçilər cari ilin mənfəətindən 500 manat dividend alırlar.

Qeyd olunan məlumatlardan istifadə edərək xərclərin hesabını aparaq.

Cədvəl 7: X müəssisəsinin 31 dekabr 2020-ci il tarixinə Mənfəət və zərərlər haqqında hesabatı (Xərclərin iqtisadi təsnifatına görə)

	Cari il	Əvvəlki il
Gəlirlər		
601 "Satış"	29500	
631 "Maliyyə gəlirləri"	0	
Cəmi gəlirlər:	29500	
XƏRCLƏR:		
711-2" Kommersiya xərcləri kimi tanınan işçi heyəti üzrə xərclər"		
711-5 "Kommersiya xərcləri kimi tanınan digər xərclər"		
711-5 "Kommersiya xərcləri kimi tanınan digər xərclər"		
711-1 "Kommersiya xərcləri kimi tanınan material xərci"	0	
Cəmi xərclər:	14800	
ÜMUMİ MƏNFƏƏT	14700	

Mənbə: Abbasov Q.A., Səbzəliyev S.M. 2015: materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən göründüyü kimi şirkət 14800 manat xərc çəkib, 4400 manat gəlir əldə edib. Bu o deməkdir ki, şirkət həmin il zərərlə üzləşib.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, kommersiya məsrəfləri onların maya dəyərini ay ərzində satılan məhsulların miqdarına bölmək yolu ilə istehsal planı xərcləri və ya emissiya (topdan) qiymətləri üzrə məhsulun maya dəyərinə mütənasib olaraq daxil edilir. Bunu aşağıdakı misalda qeyd edək.

Cədvəl 8: X müəssisəsinin 31 dekabr 2020-ci il tarixinə olan kommersiya məsrəfləri hesabatı

Göstəricilər	Buraxılış qiyməti (topdansatış) ilə AZN	Kommersiya xərcləri AZN
Ayın başlanğıcına göndərilmiş malların qalığı	80000	800
Hesabat ayında ötürülüb	175500	1755
Qalıqla birlikdə göndərilənin nəticəsi	272500	2725
Buraxılış qiyməti ilə göndərilmiş məhsulun və qalığın dəyərinə kommersiya məsrəflərinin faiz nisbəti ($2725 \cdot 100 : 272500$)		1,0
Ayın sonuna göndərilmiş malların qalığı	75700	757
Hesabat ayında satılıb	160000	1600

Mənbə: Abbasov G.A., Səbzəliyev S.M. 2015: materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

III FƏSİL. PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ İCTİMAİ İAŞƏ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ YARANMIŞ ZİYANIN UÇOTUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ VƏ ONUN ARADAN QALDIRILMASI YOLLARI

3.1. İctimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotunun maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlarının tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi

Əməyin mühafizəsi sahəsində ən vacib məqamlardan biri də proaktiv yanaşma olaraq adlandırılan istehsalat qəzaları və peşə xəstəlikləri baş verməzdən əvvəl qabaqlayıcı xəbərdarlıqların alınmasıdır.

Proaktiv yanaşmaya görə istehsalatda bədbəxt hadisələrin və peşə xəstəliklərinin azalmasını, xərcləri ayırd etmək olar. Müəssisələr özlərinə inamı artıraraq öz resurslarını daha yaxşı idarə edirlər. Proaktiv yanaşmalar üçün risk analizləri aparılmalıdır. Risk təhlili müəssisələrdə baş verə biləcək potensial təhlükələri və risk faktorlarını təxmin etməyə kömək edir.

Risk təhlillərinə əsasən, risklərin təsiri tədqiq edilə və effektiv təhlükəsizlik tədbirləri ətraflı şəkildə planlaşdırıla bilər. Risk analizləri ilə işçilər təhlükəsiz iş şəraitinə malik olmaq üçün interaktiv rol oynayırlar. Həmçinin, risk analizləri risklərin aradan qaldırılması üçün işəgötürən tərəfindən tez və dəqiq qərarlar qəbul etməyə kömək edir.

Qiymətləndirmədən sonra müəssisədəki risklərin əhəmiyyəti müəyyən edilir və bunlara diqqət yetirilib-ətirilməməsinə qərar verilir, iş yerlərində mövcud tədbirlər yoxlanılır və çatışmazlıqlar tamamlanır. O, həmçinin təhlükəsiz iş mühitinin yaradılması zamanı sənədlərin köməyi ilə nəticələrin izlənilməsini təmin edir.

Tədqiqat nəticəsində əldə edilən məlumatlara görə, ictimai iaşə obyektlərində qəbul edilməz risklərin hamısı elektrik işləri ilə bağlıdır. Əməliyyatlar dərhal dayandırılmalı və risk səviyyəsini azaltmaq üçün tədbirlər görülmədən

başlanmamalıdır. Yüksək səviyyəli risklər işçilərə davamlı işləyə bilməmək və ölüm kimi çox ciddi ziyan vurur.

Əhəmiyyətli risklər fəvqəladə hallar, yanğın, elektrik, soba-soba və digər mexanizmlər, kəsici-deşici alətlər, təhlükəli davranış və vəziyyətlər, iş mühiti, soyuducu, anbar, bioloji amillər, təmizlik, soyunub-geyinmə otaqları və vanna otağından qaynaqlanır. Orta səviyyəli risklərə fəvqəladə hallar, yanğın, ümumi əməliyyat, döşəmə, nəqliyyat vasitəsinin istifadəsi, təhlükəli davranış və vəziyyətlər, iş mühiti, anbar, soyuducu, kimyəvi maddələr, təmizlik, ergonomika, soyunub-geyinmə otaqları, vanna otağı səbəb olduğu müşahidə edilir. Qəbul edilə bilən risklər fəvqəladə hallar, ümumi əməliyyat, yerdən və avtomobildən istifadə nəticəsində yaranır.

Tədqiqatımızdakı məlumatlara görə, təhlükələrin bir hissəsi görülən işin xarakterindən, bəziləri isə şirkətdə istifadə olunan avadanlıqdan qaynaqlanır. Gərgin iş tempinin, təlimin olmaması və fərdi qoruyucu vasitələrin olmamasının risk səviyyəsini artırdığı müəyyən edilir.

Digər tədqiqatlarda isə müəyyən edilmişdir ki, kəsmə materialları, sürüşkən döşəmə, təmizlik, sürüşmə, təhlükəli davranış, bioloji materiallar, saxlama yerləri, isti-soyuq yerlər, iş yükü, vaxt təzyiqi, stress, təhsilsizlik risk və qəzalara səbəb olur. Əməyin mühafizəsi üzrə təlimlərin keçirilməsi və fərdi qoruyucu vasitələrdən istifadə əksər təhlükələrin risk səviyyəsini azaltmağa kömək edəcəkdir. Oxşar nəticələr personalın qoruyucu vasitələrin taxılması ilə bağlı rəylə bağlı digər tədqiqatda da əldə edilmişdir.

Hesab olunur ki, əməyin mühafizəsi təcrübələri çərçivəsində proaktiv yanaşmaların qəbul edilməsi təhlükəsizlik şəbəkəsinin və əməyin mühafizəsi mədəniyyətinin bütün işçilərə yayılmasını sürətləndirəcək. Əks halda, insan yönümlü profilaktik yanaşmalar risklərin idarə edilməsində təsirli olur. Bu araşdırma nəticəsində şirkət üçün ən uyğun yanaşma quraşdırma mərhələsində iş sağlamlığı və təhlükəsizliyi işlərinə başlamaqdır. Beləliklə, həm istehsalat qəzalarını

azaltmaq, həm də qəza xərclərinin qarşısını almaq mümkün olacaq, həm də şirkətin rəqabətə və məhsuldarlığına kömək edəcəkdir.

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin bir qolu kimi ictimai iaşə kifayət qədər geniş yayılmışdır. İctimai iaşə təşkilatlarında mühasibat uçotu bir sıra sənaye xüsusiyyətlərinə malik olmaqla, mövcud qanunvericiliyə və qaydalara uyğun aparılır.

İctimai iaşə təşkilatlarında işçilərin əmək haqqının uçotunun aparılmasının əsas qaydaları ümumi qəbul edilmiş qaydalardan fərqlənmir. Təşkilatın mühasibat şöbəsi, ilkin sənədlər əsasında, hər bir işçi üçün aydan aya qazanc haqqında məlumat toplamaq üçün arayış kartı və ya onların ifadələrindən sonra orta əmək haqqını hesablamaq üçün bir vərəq (hesab) açır. Əmək haqqı üzrə işçilərlə hesablaşmalar sintetik hesabı üzrə analitik uçotun reyestri kimi xidmət edir. Arayış kartı ümumi qəbul edilmiş qaydalara uyğun olaraq, əksər təşkilatlarda elektron formada aparılır.

Əmək haqqı üzrə borclar hesabına işçilərə verilən məhsulların dəyərinə ümumi əsaslarla fiziki şəxslərin gəlir vergisi və sığorta haqları tutulur.

İctimai iaşə təşkilatlarının xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, işçilərə xidməti yemək verilərkən səhvlərə yol verməmək üçün bu xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır. Bu vəziyyətdə xidməti yeməklərin verilməsinin əmək haqqı kimi deyil, əmək şəraiti siyahısında əmək və ya kollektiv müqavilənin bəndlərindən birində rəsmiləşdirilməsi daha düzgün olardı (Abbasov Q.Ə. 2009).

İctimai iaşə müəssisələrində Mövcud qanunvericilik əmək haqqının ödənilməsi üçün işçilərə ödənilməli olan məbləğlərdən tutulmaların aparılmasının mümkünlüyünü və zəruriliyini nəzərdə tutur. Saxlanma qaydası müvafiq idarə qaydaları ilə müəyyən edilir.

İctimai iaşə müəssisələrində İşçilərin əməkhaqqından sığorta ödənişlərinin tutulması və sığorta orqanlarının hesablarına köçürülməsi sığorta agentliyi tərəfindən təşkilatın mühasibatlığına təqdim edilmiş siyahılar və göstərişlər əsasında həyata keçirilir.

3.2. Elektron mühasibat uçotu şəraitində ictimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın uçotunun təkmilləşdirilməsi

Aura şadlıq sarayında inventarların idarə olunmasının son məqsədi həmişə xammalın lazımi miqdarda, lazımi vaxtda, minimum texniki xidmət xərcləri ilə fasiləsiz istehsalını təmin etmək olmuşdur. İctimai iaşə müəssisələrində inventarların idarə edilməsi probleminə yanaşmaların təhlili bir sıra həllini tapmamış məsələləri üzə çıxardı: - Həddindən artıq həcmənlərin planlaşdırılması zamanı məhsul balansının formalaşmasına sadələşdirilmiş yanaşmalar proqnozlarda səhvlərə və nəticədə artıqlıq və ya çatışmazlığa səbəb olur. Bu problemi aradan qaldırmaq və xammalı sistemləşdirmək üçün bu problemin həllinə kompleks yanaşmadan istifadə etmək lazımdır ki, bu da ən məqsədyönlü və iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış inventar yaradacaqdır. Restoran inventarları digər biznes ehtiyacları ilə bağlı həmişə mübahisəli olmuşdur. Ehtiyatların ölçüsü bir tərəfdən xidmət səviyyəsinə, digər tərəfdən isə maliyyə sabitliyinin səviyyəsinə təsir göstərir. Ehtiyatlar dövriyyədən ayrılmış pul vəsaitlərini əks etdirir. Xidmət ehtiyatları baxımından ehtiyatlar xammal və yarımfabrikatların istehsalını tam təmin etməlidir. Maliyyə sabitliyi baxımından ehtiyatlar minimal olmalıdır və müəssisənin bir-iki gün işləməsinə imkan verməlidir. Ağlabatan ehtiyatları təmin etmək və müəssisələrin gəlirliliyini artırmaq üçün ehtiyatları təsadüfi deyil, gündəlik, həftəlik və aylıq idarə etməyi öyrənmək lazımdır. Təəssüf ki, demək olar ki, bütün ictimai iaşə müəssisələrində inventar vəziyyətinə nəzarət etmək öhdəliyi yoxdur və maliyyə idarəetməsinin bu sahəsində mütəxəssislər yoxdur. Ona kömək etmək üçün indi bütün lazımi məlumatları özündə cəmləşdirən və müəssisələrdə geniş istifadə olunan avtomatlaşdırma sistemi mövcuddur. Sadəcə proqram hesabatlarını təhlil etməyi və nəticə çıxarmağı öyrənməlisiniz. Təəssüf ki, mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması proqramlarının imkanlarının 70%-i müəssisələrdə yaxşı kassa kimi istifadə olunur, qalanları isə işçilər tərəfindən sadəcə olaraq nəzərə alınmır. İntinventar qalıqları və malların hərəkəti heç kim tərəfindən izlənmir və

inventarlaşdırmanın nəticələri demək olar ki, həmişə faktiki və uçot məlumatlarını bir neçə səhifəyə yaymaqla əldə edilir.

Normal əmtəə ehtiyatlarının çatışmazlığına və ya artıqlığına nə səbəb ola bilər? Müəyyən bir məhsulun olmaması vəziyyətə müxtəlif yollarla təsir edəcəkdir. Əgər məhsulu dərhal yenidən sifariş etmək olarsa, onda pis heç nə baş verməyəcək və yeməklər stop listə salınmayacaq, lakin məhsul uzun müddət ərzində çatdırılsa, qonaqlar qaçılmaz olaraq imtina etməli olacaqlar və bu artıq məhsulun tez dəyişdirilməsi itkisi və itkisidir. Reputasiya riskini hesablamaq çətindir, lakin gələcəkdə müəssisənin bütün taleyinə təsir göstərə bilər.

Sayma sütununda qeyd olunan mallar bu maddə üçün kifayət qədər mal olmadığını göstərir. Səbəblər fərqli ola bilər, lakin hər bir mövqe ayrıca nəzərdən keçirilməlidir. Ola bilər ki, keyfiyyətsiz mallar alınıb, içərisində çoxlu çürüklər var, ola bilsin ki, müddətə əməl etməyiblər və mallar xarab olub, texnoloji xəritə səhvdir və tullantıların miqdarı fərqli ola bilər.

Hər halda, çatışmazlıqlarla bağlı vəziyyət diqqətlə nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Bununla belə, artı işarəsi olan malların qalıqları daha az diqqət tələb etmir. Əmtəə balansının profisiti qablarda məhsulların az dozada olması, həmçinin yeməyin texnoloji xəritəsində tullantıların faizlərinin səhv olması demək ola bilər. İstənilən halda normadan kənara çıxma restoran rəhbərliyi tərəfindən ciddi nəzarətə götürülməli və ətraflı təhlil tələb olunmalıdır. Qalıqların əmtəə təhlilinə əlavə olaraq, işləyən müəssisənin maliyyə vəziyyətinin sabitliyini təmin etmək üçün müəyyən edilməli olan əmtəə ehtiyatlarının vəziyyətinin daha ümumi, lakin daha az əhəmiyyətli göstəriciləri varmı? Pareto qaydası deyir ki, 20% şey, nəticənin 80% -ni gətirir. Əmtəə ehtiyatlarının vəziyyətinə münasibətdə bu qayda tamamilə doğrudur. Müəssisənin balansında 500 adda mal varsa, sabit fəaliyyətini təmin etmək üçün yalnız 20 faizi əsasdır. Qalan 80% isə arabit istifadə olunur və digər oxşar maddələrə cəlb oluna bilər. Burdan belə nəticə çıxır ki, əmtəə ehtiyatlarına uçot və nəzarətin təhlilində əsas səylər məhz hava şəraitini yaradan 20%-ə yönəldilməlidir. Əgər ABC təhlili satış həcmində təhlili üçün deyil, əmtəə

ehtiyatlarının təhlili üçün tətbiq edilərsə, onda üç əsas qrup əldə etmək olar: A qrupu - ən əhəmiyyətli mallar; B qrupu - müəssisənin imicini müəyyən edən malların işçi qrupu; C qrupu - uzun müddət saxlama müddəti olan və qısa müddətdə doldurulan məhsullar. İndi inventarların qiymətləndirilməsi meyarlarını müəyyən etmək lazımdır. Onlardan bir neçəsi ola bilər: maya dəyərinə görə ayda məhsulların istehlakı; ayda məhsulun həcminə görə istehlakı; müəssisə üçün əhəmiyyətinə görə məhsulların istehlakı. Göstəricilərin hər birinin öz müsbət və mənfi cəhətləri var.

Həcmi hesablayarkən məhsulların həcm vahidlərinin (litr, qram, ədəd) düzgün ölçülməsini xatırlamaq lazımdır. Bundan əlavə, həcm həmişə məhsulun əhəmiyyətini düzgün göstərməyə bilər. Məsələn, bir qutu pomidor və bir kiloqram təzə albalıq müqayisə oluna bilər, lakin bu malların həm saxlama müddəti, həm də çatdırılma müddəti nəzərə alınmalıdır. Menü üçün əhəmiyyətinə görə məhsulların istehlakı. Təhlil edərkən xam matrisdən istifadə etmək çox rahatdır. A və B qrupları üzrə satışın ABC analizinin tədqiqində restoran menyusu üçün təcili ehtiyac duyulan məhsulları müəyyən etmək mümkündür. Çətinlik ondadır ki, bu cür məhsulları mütləq şəkildə müqayisə etmək demək olar ki, mümkün deyil. Bu üsul kəmiyyətdən daha keyfiyyətlidir (ACCA, 2009).

Aura şadlıq sarayında ABC inventar təhlili bir anda bir neçə meyarla görə ən yaxşı şəkildə aparılır: maya dəyərinə, həcmə və əhəmiyyətinə görə. Və təhlilə töhfə bütün işlərin yekun göstəricisini - şirkətin gəlirini və sadıq qonaqlarını müəyyən edəcəkdir. ABC təhlili sizə məhsul çeşidindəki həqiqətən əhəmiyyətli maddələrə diqqət yetirməyə və onları daim izləməyə imkan verir: qiymət dəyişikliklərini izləmək, ehtiyat təchizatçıları saxlamaq, saxlama şəraitinə nəzarət etmək və saxlamaq və təhlükəsizlik ehtiyatına sahib olmaq. A kateqoriyalı mallar ehtiyatın o qədər də böyük bir hissəsi deyil, lakin siz onunla daim işləyə bilərsiniz və işləməlisiniz. Eyni zamanda, B kateqoriyalı məhsullar da avtomatik olaraq görünəcək və əksər hallarda inventar üçün keçid variantı olacaqdır. Zamanla ya A qrupuna, ya da C qrupuna düşəcəklər. Sonuncu C qrupu isə bir anlıq ciddi nəzarət tələb etməyən malları (kartof, ədviyyat, yağ və digər mallar) təmsil edir.

1. Belə halların qarşısını almaq üçün müəssisələr son vaxtlar yeni ərzaq qiyməti göstəricisindən istifadə etməyə başlayıblar. Əslində, bu, dəyərin və satış qiymətinin faizidir. O, əmtəə ehtiyatlarına real vaxt rejimində nəzarət etməyə imkan verir. Alınma dəyərini alınan gəlirə hesablasaq, bu, müəssisənin Qida dəyəri olacaqdır. Qida dəyəri vəziyyəti əks etdirmək və sonrakı təhlil üçün əsas kimi xidmət edir. Buna aşağıdakı amillər təsir edir: yeməyin qiyməti, marja, alınan xammalın keyfiyyəti, oğurluq, pis saxlama şəraiti, evlilik, həddindən artıq alış. İntentar qalıqlarını şişirtmiş müəssisə həddindən artıq qiymətləndirilmiş maya dəyərində malik olacaqdır. Likvidlik anbarda əmtəə qalığının sabit fəaliyyətini təmin etmək üçün kifayət etdiyi dövrü xarakterizə edir. Əgər likvidlik göstəricisi mal qrupları üzrə hesablanırsa və satış şərtləri və tədarükçüyə ödənişin təxirə salınması vaxtı ilə müqayisə edilirsə, o zaman likvidlik müəyyən etməyə kömək edəcək: - Malların qalığı satış şərtlərinə uyğundurmu? - Nə qədər pul dondurulub? Praktiki təcrübə nəticəsində 7-10 günlük nəticə əldə edildi - ictimai iaşə müəssisəsi üçün likvidliyin optimal göstəricisi. Ehtiyatların optimallaşdırılmasının digər əsas göstəricilərindən biri də inventar dövriyyəsi, yəni inventar dövriyyəsi və ya müəssisənin dövr ərzində mövcud inventardan neçə dəfə istifadə etməsidir. Dövriyyə inventarların idarə edilməsinin effektivliyini müəyyən etməyə, artıq ehtiyatları və ya keyfiyyətsiz malları müəyyən etməyə kömək edir. Ehtiyatların dövriyyəsi nə qədər yüksək olarsa, hər bir dövriyyədən alınan mənfəət bir o qədər çox olar.

Dövriyyə iki yolla hesablanı bilər:

1) Ehtiyatların Dövriyyəsi (nisbəti) = Satışın Dəyəri / Orta İllik Ehtiyat Balansı
Orta illik qalıq, ilin əvvəlində və sonunda balansda olan ehtiyatların cəminin 2-yə bölünməsi ilə hesablanır.

2) Ehtiyatların dövriyyəsi (nisbəti) = Gəlir / Ehtiyatların orta illik qalığı
Rusiya Federasiyasında Dövlət Statistika Xidməti satışın dəyərini istehsalın birbaşa xalis maya dəyərinin və idarəetmə və kommertiya xərclərinin cəmi kimi qəbul edir. müəssisə, lakin ictimai iaşədə maya dəyərinə məsrəflərin cəmi daxil edilmir, ona görə də iki və daha çox iaşə müəssisələrini müqayisə edərkən ikinci düstur daha əlverişli olacaqdır. Digər tez-tez istifadə olunan göstərici malların günlərlə

dövriyyəsidir. Bir ildə günlərin sayının dövriyyə nisbətinə bölünməsi kimi hesablanır. Belə bir göstərici müəssisə üçün orta əmtəə ehtiyatının neçə gün davam edəcəyini müəyyən etməyə imkan verəcəkdir. Hazırda inventar qalığının dövriyyəsi sadələşdirilmiş düsturla da hesablanıla bilər: Dövrün orta ehtiyatını orta gündəlik gəlirə bölün. Belə bir göstərici məhsul qrupları və dinamikada effektiv şəkildə hesablanıla bilər. Göstərici aşağı düşürsə, bu o deməkdir ki, müəssisə daha tez mal satır, mallarda dondurulmuş vəsaiti daha tez buraxır. Əmtəə ehtiyatlarının bütün göstəriciləri üçün standartlar yoxdur. Onlar yalnız dinamikada təsirli olurlar. Əgər dövriyyə nisbəti azalarsa, inventar qalıqları artır. Bu isə səmərəsiz idarəetmə, vaxtı keçmiş xammal demək ola bilər. Lakin yüksək dövriyyə həmişə müsbət deyil, çünki bu, inventar balansında azalma və menyudakı təkliflərin qeyri-sabitliyini göstərə bilər. Dövriyyə əmsalı Müəssisənin işgüzar fəaliyyəti göstəricilərinə daxil edilir və şirkətin aktivlərinin dövriyyə sürətini xarakterizə edir. Beynəlxalq maliyyə hesabatı sistemində buna inventar dövriyyəsi deyilir. Ehtiyatların dövriyyəsi malın alındığı andan istehsal olunmuş məhsulun satıldığı ana qədər olan dövriyyəsi ilə müəssisənin dövriyyə vəsaitləri ilə bilavasitə bağlıdır. Dövriyyə vəsaitlərinin dövriyyəsi günlərlə ölçülür və müəssisənin bütün pul və əmtəə ehtiyatlarının idarə edilməsinin səmərəliliyini müəyyən edir. Dövr nə qədər qısa olsa, dövriyyə bir o qədər tez olar, mənfəət bir o qədər çox olar və iş bir o qədər sabit olar. Beləliklə, bu məqaləni ümumiləşdirə bilərik: işə müəssisələrinin fəaliyyəti bir çox cəhətdən, o cümlədən malların və pul vəsaitlərinin idarə edilməsi yolu ilə müəyyən edilir. Müəssisədə əmtəə ehtiyatlarının hərtərəfli təhlili vəsaitlərin dondurulmasını minimuma endirəcək, maliyyə axınlarını səmərəli idarə edəcək və saxlama zamanı malların zədələnməsi riskini azaldacaqdır. Müəssisənin bütün istehsal dövrünün təşkili, onun son səmərəliliyi inventarların səlahiyyətli idarə edilməsindən asılıdır (Azərbaycan Respublikasının Mühəsibat uçotu haqqında Qanunu, Bakı, 2004).

3.3. Pandemiya şəraitində ictimai iaşə müəssisələrində yaranmış ziyanın aradan qaldırılması yolları

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bütün müəssisə və təşkilatlarda zərərin gələcək təsərrüfat fəaliyyəti prosesində ödənilməsi məsələləri Vergi Məcəlləsinin tələbləri çərçivəsində tənzimlənir. Bu barədə Vergi Məcəlləsinin 121-ci maddəsində yazılmışdır. Bu maddə “Zərərin keçirilməsi” adlanır və burda müəssisədə il ərzində meydana gəlmiş zərərin məbləğinin müəssisə tərəfindən sonrakı 5 il ərzində qazanacağı mənfəətin hesabına silinəcəyi göstərilir. Burada iki məsələ diqqəti cəlb edir. Onlardan biri bundan ibarətdir ki, zərərin növbəti illərdə qazanılmış mənfəətin hesabına silinməsi zamanı heç bir məhdudiyət qoyulmur, yəni zərər ilindən sonra gələn növbəti ilin mənfəəti tam olaraq bütöv məbləğ ilə keçən ilin zərərinə silməklə sıfırlana bilər. Qeyd edək ki, yaxın keçmişdə, yəni bir neçə il bundan əvvəldə burada 20 faizlik məhdudiyət var idi. Yəni keçən ilin zərərinin yalnız 20 faizi cari ildə qazanılmış mənfəət hesabına silinə bilərdi və bu qayda ilə 5 il müddətində zərər 100 faiz olmaqla ləğv edilə bilərdi. Lakin hal-hazırkı dövrdə bu məhdudiyət aradan qaldırılmışdır. Məsələn, Aura Şadlıq Sarayının təsərrüfat fəaliyyətində 2020-ci ildə meydana gəlmiş 183837 manat məbləğində zərərin 8620 manatı 2021-ci ildə qazanılmış mənfəətin hesabına silinmişdir (*Mənbə: Aura Şadlıq Sarayının maliyyə əməkdaşının verdiyi şifahi məlumat*). Əgər həmin müəssisə 2022-ci ildə 180 min manat mənfəət əldə edə bilərsə, onda bu məbləğin 175217 manatı 2020-ci ildən qalan zərərin örtülməsinə silinər, qalan 4783 manatı isə maliyyə hesabatında mənfəət kimi qeyd edilir. Beləliklə də müəssisənin 2020-ci ildə meydana gəlmiş 183837 manat məbləğində zərərin bütün məbləği 2 il ərzində qazanılmış mənfəətin hesabına silinə bilər.

Əgər Aura Şadlıq Sarayının təsərrüfat fəaliyyətində 2022-ci ildə 180 min manat deyil, 160 min manat mənfəət əldə edilərsə, onda bu məbləğin hamısı 2020-ci ildən qalan zərərin örtülməsinə silinməli olacaqdır ki, nəticədə də zərərin yerdə qalan 75217 manat məbləği 2023-cü ilə keçiriləcəkdir. Bu halda müəssisənin 2020-ci ildə

meydana gəlmiş 183837 manat məbləğində zərərin bütün məbləği növbəti 3 il ərzində qazanılmış mənfəətin hesabına silinmiş olacaqdır.

Vergi Məcəlləsinin 121-ci maddəsində verilmiş zərərin növbəti illərə keçirilməsi qaydalarında diqqəti cəlb edən ikinci məsələ ondan ibarətdir ki, cari il ərzində meydana gəlmiş zərər növbəti 5 ilin vergidən əvvəlki mənfəəti hesabına silinməlidir. Bununla, yəni zərər məbləğinin vergidən sonrakı müəssisənin özünün sərəncamında qalan mənfəətdən deyil, vergidən əvvəlki mənfəətdən silinməsi o deməkdir ki, dövlət zərəre uğramış müəssisəyə mənfəət vergisini bağışlayır və bu proses ən çoxu 5 il olmaqla, zərərin tam silinməsinədək davam edəcəkdir. Bu da öz növbəsində, dövlətin müəssisəyə göstərdiyi qayğının təzahürüdür.

2020-ci ildə müsbət məşğulluq dinamikasının illərinin sayı illik müqayisədə 1,3% azalıb ki, bu da bağlanma tədbirləri, habelə öhdəlik pandemiyasına cavab olaraq dövlət sosial yardımını şərtlərinin müsbət təsiri ilə izah oluna bilər. Pandemiyanın vurduğu ziyanın aradan qaldırılması istiqamətində görülən tədbirlər sırasında sosial dəstək proqramı olan birdəfəlik ödəmə proqramı üzrə ödənişlər həyata keçirilib. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyindən verilən məlumata görə, proqram çərçivəsində xüsusi karantin rejimi ilə əlaqədar işini itirmiş 600 min nəfər aztəminatlı, o cümlədən işsiz və qeyri-formal məşğul olan vətəndaşa birdəfəlik müavinət ödənilib.

2020-ci ildə əhalinin əmanətlərində 5,3% azalma müşahidə olunub. Uzunmüddətli qadağa ev təsərrüfatları tərəfindən maliyyələşdirilən ev təsərrüfatlarının xərclərinin azalmasına səbəb olsa da, bu azalma əmanətlərin artmasına deyil, ev təsərrüfatlarının əmanətlərinin ev təsərrüfatlarının gəlirlərinə nisbəti olan yığım meylinin azalmasına səbəb olmuşdur.

Əmanətlərə ayrılan gəlirlərin payının istehlak xərclərinin azalması müqabilində dominant mövqe tutmaması əhalinin real gəlirlərinin azalması ilə izah oluna bilər. Milli hesablar sisteminin statistik göstəriciləri ilə bağlı apardığımız təhlillərə əsasən, son illərdə sərəncamda qalan gəlirlərin strukturunda dəyişikliklər müşahidə olunur. Belə ki, əgər əvvəlki illərdə son istehlak və yığım xərcləri təxminən eyni paya malik

idisə, son illərdə artıq çəki payı istehlak xərclərinin xeyrinə dəyişməkdə davam edir, qənaətləri demək olar ki, iki dəfə artırır. Məsələn, 2018-ci ildə son istehlak xərcləri 51 745,1 milyon rubl təşkil edib. manat, qənaət 26381,3 milyon manat təşkil etmişdir. manat təşkil edib Bu tendensiya devalvasiya dalğalarından sonra meydana gəldiyindən, məzənnənin təsiri ilə qiymət artımı nəticəsində istehlak xərclərinin artması və bu artımı ödəmək üçün əmanətlərdən istifadə olunabilir.

2020-ci il ərzində Mərkəzi Bank faiz dəhlizinin parametrlərini bir neçə dəfə müzakirə etmiş, uçot dərəcəsini mərhələli şəkildə 7,5%-dən 6,25%-ə endirmiş və qəbul edilmiş qərarlar iqtisadi fəallığın dəstəklənməsi məqsədi daşsa da, kreditlərin həcmi azalmağa davam etmişdir. İldən ilə. il etdi. Kredit və depozitlərin artım trayektoriyasının aşağı düşməsində tələbin azalması faktoru ilə yanaşı, ilin əvvəlində bəzi banklardan lisenziyaların geri götürülməsi mühüm rol oynayıb. İl ərzində verilən kreditlərin həcmi 767,8 milyon UAH təşkil edib. manat və ya 5,0% azalıb. Bundan əlavə, 2019-cu illə müqayisədə əmanətlər 1 079,2 milyon manat və ya 4,4% azalaraq ilin sonuna 23 666,9 milyon manat təşkil edib.

Bu dövrdə neftin qiymətinin kəskin şəkildə aşağı düşməsi yerli valyuta bazarında ajiotaj yaradıb, Dövlət Neft Fondu və Mərkəzi Bankın xarici valyutaya tələbi artırmaq məqsədilə keçirdiyi hərraclarda xarici valyuta satışlarının həcmi artıb, valyuta yalnız birjada satılıb. ABŞ dolları ilə mart ayı 1928,3 mln., əvvəlki ilin mart ayı ilə müqayisədə 3,2 dəfə çox olmaqla il ərzində satılan valyutanın ümumi həcmnin 26%-ni təşkil etmişdir. Sonrakı aylarda sərt karantin rejiminin tətbiqi ilə istehlakçıların davranışlarına təzyiqlər, habelə dövriyyədə olan milli valyutanın ucuzlaşması nəticəsində xarici valyutaya tələbat əvvəlki səviyyəsinə qayıdıb. ABŞ dolları idi. Hərraclarda satılan valyutanın həcmi 12 416,36 milyon manat təşkil edib. manat təşkil edib ki, bunun da 98,3 faizi Dövlət Neft Fondundan dövlət büdcəsinə köçürülən vəsaitlər olub. Audit nəticəsində 12 200 mln. manat, bu transfert 100% yerinə yetirilib ki, bu da əvvəlki illə müqayisədə 7,4% çoxdur. Birinci rüb valyuta satışı baxımından digər rüblərdən fərqlənsə də və bu dövrdə manatın sabitliyinə təhlükələr yaransa da, valyuta hərraclarına tələbat tam ödənilib ki, bu da bütün dövr

ərzində milli valyutanın sabitliyini qoruyub saxlamağa imkan verib. il. O, hesabat ilində ARDNF-nin manatla öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üçün aktivlərə manatla vəsaitlərin əlavə olunduğunu şərh edib. Valyuta bazarındakı gərginlik fonunda DNF-nin manat aktivlərində artım mart ayında xarici valyuta satışından dövlət büdcəsinin xeyli profisiti səbəbindən transfertin may ayında baş tutmaması ilə izah oluna bilər.

Ötən ilin fiskal stimullaşdırılması ilə əlaqədar 2020-ci ilin ilk 2 ayında pul kütləsinin artım tempi sürətlənsə də, I rübün sonunda pul kütləsində azalma müşahidə edilmişdir ki, bu da pul kütləsinin artması ilə əlaqədar olmuşdur. balans. vahid xəzinə hesabı. Mərkəzi Bankın məlumatına görə, ilin əvvəlində təxminən 30% artan geniş pul kütləsi ilin sonunda təxminən 10% artmaqda davam edib. Artımın ləngiməsi əsasən pul kütləsinin artımının yavaşlaması ilə bağlıdır. Təkcə mart ayında 903,9 mln. manat, müxbir hesablardan isə 1080,8 mln. manat, manatla pul bazasının ümumi azalması 2045,4 milyon manat təşkil etmişdir. manat təşkil edib Mart ayında DNF köçürmələrinin 163,2%-i nəticəsində pul kütləsinin azalması dövlət büdcəsinə 2556,3 milyon manat təşkil edib. Ay ərzində manatla profisit və manatla vahid xəzinə hesabının qalığı 2401,2 milyon manat təşkil edib. manatın bahalaşması ilə izah olunur. Mart ayının sonuna manatla vahid xəzinə hesabında qalıq 4 532,7 milyon manat təşkil edib. Manatın mövcudluğu valyutanın satışından yığılan, valyuta emissiyası nəticəsində yarana biləcək izafi manatın qarşısının alınması, bununla da valyuta bazarında manatın məzənnəsi ilə bağlı təhlükələrin qarşısının alınması kimi şərh oluna bilər (Səbzəliyev S.M., Quliyev V.M. 2014).

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İctimai iaşə müəssisələrində mühasibat uçotu və hesabatın tədqiqi aşağıdakı nəticələri çıxarmağa imkan verdi:

1. Bütün müəssisələrdə olduğu kimi, ictimai iaşə müəssisələrində də obyektiv, əsaslandırılmış təsərrüfat qərarlarının qəbul edilməsi, idarəetmənin səmərəliliyinin artırılması, müəssisələrin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və onların daha da təkmilləşdirilməsi üçün etibarlı və etibarlı mühasibat uçotu məlumatlarının yaradılması zəruridir. İctimai iaşə müəssisələri istehsal və marketinq sahəsində fəaliyyət göstərir, buna görə də onların uçotu və hesabatı beynəlxalq və milli mühasibat uçotu və kommertiya təşkilatları üçün hesabat standartları, o cümlədən Konseptual Prinsiplər və Çərçivə əsasında nəzəri, metodoloji və praktiki baxımdan təşkil edilir. Prinsiplər və konseptual əsaslar - mühasibat uçotunun və maliyyə hesabatının məqsədini, onların yaratdığı informasiyanın keyfiyyətini, tərkibini, xarakterini, tanınma meyarlarını, ümumi qiymətləndirmə üsullarını və digər nəzəri-metodoloji qayda və prinsiplərini müəyyən edir.

2. Tədqiqatlar göstərir ki, bütün kommertiya müəssisələrində, o cümlədən ictimai iaşə müəssisələrində mühasibat uçotunun və hesabatının müasir tələblərə uyğun təşkili və aparılması üçün Konseptual Əsas və Əsasnamədə müəyyən edilmiş ümumi nəzəri və metodoloji prinsip və prinsiplər məqbul və zəruridir. Bununla belə, bu sənədlərdə olan bir sıra uçot və hesabat elementləri, obyektlər və faktlar mübahisəlidir və dəqiqləşdirmə tələb edir. Mübahisəli məsələlərə Prinsiplər və Çərçivələrdə öhdəliklərin və xərclərin tərifləri daxildir.

3. Bütün müəssisə və təşkilatlarda olduğu kimi, bu prinsiplər ictimai qidalanmanın əsasını təşkil edir. Bununla belə, ikili giriş prinsipi, səhlənkarlıq prinsipi, monetar ölçü prinsipi kimi digər prinsipləri nəzərə almasaq, bütövlükdə mühasibat uçotunun ilkin mərhələdə olması demək olardı.

4. Siyasətdə göstərilən məlumat keyfiyyətinin atributları mühasibat uçotu və hesabat nəticələrini istifadəçilər üçün faydalı etmək üçün nəzərdə tutulub. Bu sənədlər dörd keyfiyyət xüsusiyyətlərini və ya atributlarını müəyyən edir: uyğunluq, etibarlılıq, şəffaflyıq və müqayisəlilik. İlk iki atribut məlumatın məzmunu ilə, sonrakı iki atribut isə məlumatın təqdimatı ilə əlaqədardır.

5. Təcrübə araşdırmaları göstərir ki, digər kommersiya müəssisələrində olduğu kimi, ictimai iaşə müəssisələrində ədalətli dəyər metodundan istifadə variantları azdır. Çünki inhisarçılığın bazardan çıxarılması mürəkkəb prosesdir. Buna görə də obyektiv zərurət mühasibat uçotu və hesabat maddələrinin bazar dəyəri ilə qiymətləndirilməsi və yenidən qiymətləndirilməsidir.

6. İctimai iaşə müəssisələrində uçot və hesabatın təşkilinə və formalarına bir çox amillər və şərtlər təsir göstərir.

7. MHBS 2 və MUBS 1 “Maliyyə hesabatlarının təqdimatı” maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsinin nəzəri, metodoloji və praktiki aspektləri ilə bağlı geniş müddəaları və əlavələri ehtiva edir. Bununla belə, maliyyə hesabatlarında yaradılan məlumatların kəmiyyət və keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün aşağıdakı tövsiyələr verilir:

Maliyyə gəlirləri və xərcləri mənfəət və zərər haqqında hesabatda sabit gəlir və ya xərc kimi və ya digər gəlir və xərclərin bir hissəsi kimi tanınmalıdır.

Maliyyə gəlirləri və xərclərinin cari maliyyə hesabatlarında ayrıca maddələr kimi təqdim edilməsi sabit gəlir və xərclərlə keçmiş gəlir və xərclər arasındakı əlaqəni düzgün təsvir etmir. Maliyyə gəlirləri və xərcləri maliyyə hesabatlarına qeydlərdə açıqlanmalıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATIN SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Pandemiya dövründə maliyyə hesabatlarının hazırlanması və audit, Məqalə, 5 may 2020, <https://audit.gov.az>.
2. Rzayev Q.R. (2006), “Mühasibat uçotu və audit, dərslik”, Bakı, Qanun, 263 səh.
3. Rzayev Q.R. (2006), “Mühasibat uçotu və Audit”, dərslik, Bakı, Elm, 452 səh.
4. Sadıqov Ə.A. (2002), “Mühasibat maliyyə uçotu”, II-hissə, dərslik, 178 səh.
5. Salahov Ə.S., Mehdiyev V.M. (2016), “Mühasibat uçotu”, Dərslik. Bakı, SABAH nəşriyyatı, 30,5 ç.v., 125 səh.
6. Səbzəliyev S.M., Hacıyev R.M. (2003), “Auditin əsasları”, dərslik, Bakı, Qanun, 154 səh.
7. Səbzəliyev S.M., Quliyev V.M. (2014). “İdarəetmə uçotu”, Bakı, ADİU, 200 səh.

İngilis dilində

8. Accounting for the Impact of COVID-19 on the Restaurant Industry-August 24, 2020, <https://www.marcumllp.com>.
9. Jackson J.F. (2019), “Psychological effects of the pandemic process: economic implication”, London, Jojo, 541 p.
10. Jorce A.R. (2019), “The effects of the pandemic process on the economy”, London, TTT publications, 355 p.
11. Mardon L.A. (2020), “Features of remote organization of audit bodies”, London, BBC, 663 p.
12. “This newsletter is designed to highlight the most significant changes and updates in the Taxation of Azerbaijan”, <https://www2.deloitte.com>.

13. Program on application of National Accounting Standards for 2005-2008, Decision of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan dated July 8, 2005.
14. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on approval of the Rules of accounting of income and expenses for the purposes of taxation in the field of catering and the Rules of accounting of income and expenses for the purposes of taxation in the field of retail trade, <http://www.e-qanun.az/framework/35295>.
15. Decision No. Q-13 of the Board of the Ministry of Finance of the Republic of Azerbaijan dated December 25, 2018 on approval of accounting rules for the Public Sector in accordance with International Accounting Standards, <http://www.e-qanun.az/framework/41103>.
16. Law of the Republic of Azerbaijan on Accounting, <http://www.maliyye.gov.az>.
17. Law of the Republic of Azerbaijan on Amendments to the Law of the Republic of Azerbaijan on Accounting, Baku, May 4, 2018 № 1140-VQD, <http://e-qanun.az/framework/39069>.
18. “Law of the Republic of Azerbaijan on Accounting”, Baku, 2004, <http://www.e-qanun.az/framework/5458>.
19. The essence and purpose of accounting pdf- www.unec.edu.az.
20. Law of the Republic of Azerbaijan on approval of the Rules for organizing the process of issuing a professional accountant's certificate, conducting examinations and maintaining the state register of persons holding a professional accountant's certificate, Baku, May 22, 2019 № 237, <http://www.e-law.az/framework/42398>.
21. “Law of the Republic of Azerbaijan on approval of the Rules of accreditation of professional accounting organization”, Baku, May 2, 2019, № 204,
22. Abbasov İ.M. (2007), Audit, Baku, East and West, 158 p.
23. Abbasov İ.M. (2017), Accounting (by fields) Baku Business University, Baku, East and West, 408 pages.
24. Abbasov Q.A. (2009), Theory of Accounting, Textbook, Baku, Science, 100 p.

25. Abbasov Q.A. (2015), "Accounting. (textbook), Accounting Textbook", Baku, University of Economics Publishing House, 120 p.
26. Abbasov G.A., Sabzaliyev S.M. (2015), "Accounting in service areas", textbook, Baku, Science, 452 pages.
27. Abbasov İ.M., Mammadov A., Jabbarova S. (2017), "Accounting by fields, textbook", Baku, Science, 122 p.
28. "Chamber of Auditors of the Republic of Azerbaijan 15 years book under the protection of the state, owners and auditors", Baku, Azerneshr, 2011.
29. "Book of the Supreme Audit Institutions of the Chamber of Accounts of the Republic of Azerbaijan and their international organizations". Baku, Azerneshr, 2009.
30. "Labor Code of the Republic of Azerbaijan", Baku, 2010, 284 pages.
31. "Constitution of the Republic of Azerbaijan", Baku, Law, 1999, 59 pages.
32. "Law of the Republic of Azerbaijan on Accounting", Baku, 2004.
33. "Civil Code of the Republic of Azerbaijan", Baku, Law, 2006, 703 pages.
34. "Tax Code of the Republic of Azerbaijan", Baku, Law, 2000, 124 p.
35. "Features of accounting in public catering establishments".
<https://www.muhasib.az/meqale.php?id=35>
36. International Accounting Standards for the Public Sector,
<http://www.maliyye.gov.az>.
37. International Financial Reporting Standard (IFRS) for Small and Medium Business Entities, <http://www.maliyye.gov.az>.
38. On a number of measures to reduce the negative impact of the coronavirus (COVID-19) pandemic and, consequently, sharp fluctuations in world energy and stock markets on the economy, macroeconomic stability, employment and entrepreneurship in the Republic of Azerbaijan, <http://www.e-Qanun.az/framework/44791>.
39. Assessment of the impact of the coronavirus pandemic on the economy of the Republic of Azerbaijan, <https://www.taxes.gov.az>.

40. The impact of the coronavirus on the world economy and its consequences for Azerbaijan, <https://aircenter.az/uploads/files/koronavirus.pdf>.

Rus dilində

41. Агеева Ю.Б., Агеева А.Б. (2015), “Аудиторская проверка: практическое пособие для аудитора и бухгалтера”, М., Бератор-Пресс, г. 397 стр.

42. Адаме Р. (2008), “Основы аудита: пер. с англ. / Под ред. Я.В.Соколова”. М., Аудит, ЮНИТИ, 398 стр.

43. Алборов Р.А., Хоружий Л.И., Концевая С.М. (2014), “Основы аудита: Учебное пособие”. М., Издательство Дело и Сервис, 224 стр.

44. Международные стандарты финансовой отчетности 2011: издание на русском языке. М., Аскери-АССА, 2009, стр.10-47.

İnternet resursları

45. http://lib.bbu.edu.az/read.php?item_type=lecture&file_type=pdf&file=166

46. <http://www.e-qanun.az/framework/42165>.

47. https://audit.gov.az/uploads/AUDIT_KONSEPSIYA_2013.pdf

48. <https://teref.az/sosial/197446-sadliq-evleri-qiymetleri-artirdi-.html>

49. <https://www.muhasib.az/meqale.php?id=35>.

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Müxtəlif metodlar əsasında materialların hərəkətinin uçotu.....	34
Cədvəl 2: Əməliyyatlar.....	41
Cədvəl 3: Anbardan istehsalata daxil olan xammalın dəyərinə dair əməliyyat jurnalı.....	45
Cədvəl 4: Satışın uçotuna dair əməliyyatlar.....	46
Cədvəl 5: Proses A Proses B.....	50
Cədvəl 6: X müəssisəsinin 2020-ci il tarixinə olan sınaq balansı aşağıdakı kimidir.....	54
Cədvəl 7: X müəssisəsinin 31 dekabr 2020-ci il tarixinə Mənfəət və zərərlər haqqında hesabatı (Xərclərin iqtisadi təsnifatına görə).....	55
Cədvəl 8: X müəssisəsinin 31 dekabr 2020-ci il tarixinə olan kommersiya məsrəfləri hesabatı.....	56